

Saša Piano, Aleksandra Dolenec Gojević

Saša Piano, rojena leta 1961, je univ. dipl. inž. kr. arh., pooblaščenka krajinska arhitektka (KA) in pooblaščenka prostorska načrtovalka (PN); področje dela: prostorsko načrtovanje (planiranje, urbanizem), krajinska arhitektura, pedagoško delo. Je samostojna podjetnica in predavateljica na Visoki šoli za varstvo okolja Velenje (nosilka predmeta uvod v prostorsko načrtovanje).

Aleksandra Dolenec Gojević, rojena leta 1974, je univ. dipl. inž. arh., pooblaščenka arhitektka (A); področje dela – prostorsko načrtovanje (planiranje, urbanizem), arhitektura, oblikovanje, pedagoško delo. Je samostojna podjetnica in učiteljica strokovnih predmetov na Gimnaziji ŠC Velenje, umetniška smer (predmeta bivalna kultura in predstavitvene tehnike).

POGOVARJAMO SE O VELENJU

Izhodišče članka je dogodek ob šestdesetletnici Velenja Pogovarjamo se o Velenju.¹ V pogovoru, ki sta ga v organizaciji Kluba arhitektov Saša regije, KASR², vodili avtorici član-

¹ Vodena okrogla miza, Pogovarjamo se o Velenju, 21. november 2019, v Galeriji Velenje (v ambientu razstave fotografij Volbenka Pajka, 'pričevalca modernističnega mesta', kot je kustusinja razstave, mag. Milena Koren Božiček zapisala v njeni predstavitvi).

² Klub arhitektov SAŠA regije, kratko KASR, ustanovljen leta 2017 s sedežem v Velenju, združuje arhitekta, krajinske arhitekta, prostorske načrtovalce in urbaniste ter študente teh področij.

ka, smo želeli odpreti razpravo o mestu: kaj so njegove vrednote, kako jih lahko posameznik s svojim strokovnim delom neguje in nadgrajuje ter kakšna bi lahko bila vizija mesta. V njem so sodelovali gostje različnih strokovnih usmeritev³: arheologinja Danijela Brišnik, arhitekti Gregor Gojevič, Nande Korpnik in Rok Poles, krajinski arhitektki Darja Matjašec in Tina Trampuš, pisatelj, pesnik in dramatik Peter Rezman, politik in pravnik Iztok Mori, umetnostna zgodovinarica Mateja Neža Sitar, zgodovinarica in geografinja Mojca Ževart ter zgodovinarica in sociologinja kulture Andreja Ažber. Njihova razmišljanja so povzeta, jedro pa tvorijo teme, ki so se pojavile v razpravi, nekatere pogosteje, nekatere le kot medklic, intenzivno dogajanje v času med pogovorom in člankom pa jim je dalo novo težo. Pristop k povedanemu je načrtovalski, zazrt v prihodnost, pa vendar temelječ na sedanjosti in preteklosti: kako s tem, kar je izpostavljenega, dobrega in slabega, v prihodnje? Članek v sklepnem delu ne ponuja receptov, ampak prebivalce Šaleške doline, načrtovalce in odločevalce poziva k drži in aktivnostim, ki jih po ocenah avtoric ta čas potrebuje in ki lahko nadgradijo prepoznane vrednote, ne da bi ustavile prepotreben nadaljnji razvoj mesta in doline.

UVOD / NAVDIH

20. septembra 1959 je bil na Titovem trgu svečan dogodek – otvoritev novega mestnega središča⁴, ki pomeni rojstni dan Velenja; pravzaprav ‚Novega Velenja‘. Dolina

³ Izhodiščna ideja pogovora je bila izpostaviti, da so pogledi na Velenje in njegov razvoj zelo različni ter da je soočenje različnih mnenj in sodelovanje različnih strok nujno za premišljeno načrtovanje njegovega razvoja. Zato smo na pogovor povabili strokovnjake različnih strok in zanimanj iz različnih okolij, ne le iz Velenja; to je bil osnovni ključ izbora sogovornikov, seveda pa pri tem ni bilo nepomembno osebno poznavanje gostov (navedeni so po abecednem redu profesij).

⁴ Nestl Žgank, Damjan Kljajič, Vlado Vrbič, Spomini rdečega kralja, 1999.

je bila poseljena že prej, sedaj imenovano Staro Velenje je kot trg prvič omenjeno že leta 1264.⁵ Iz perspektive leta 2020 je dogodek, ob katerem je bil še nedokončan osrednji objekt na Titovem trgu prekrit z nepredstavljivo velikim kosom blaga, morda celo spominjal na Potemkinovo vas. A ni bila prevara, prekrit nedokončani objekt je zrasel v še danes arhitekturno izjemen objekt, kulturni dom Velenje⁶, prostor okoli njega pa v modernistično zasnovano mesto. Velenje se je naslednjih deset, dvajset ... let razvijalo izjemno hitro, in kar je zelo pomembno, nastajalo je načrtno. Z vidika urejanja prostora je opisani dogodek skupaj z razvojem, ki je sledil, izjemen tudi zato, ker so njegovi načrtovalci z risanjem načrtov komaj dohajali njihovo izvajanje.

Šestdeset let po opisanem dogodku se je porodila ideja, da mozaiku raznolikih praznovanj tudi cehovsko združenje v dolini doda svoj prispevek – na mesto in njegovo okolico pogledati iz perspektive, ki presega zgolj veselje ob praznovanju. Za ta namen je KASR v sodelovanju s Festivalom Velenje in Galerijo Velenje organiziral dogodek, naslovljen Pogovarjajmo se o Velenju. Kot je bilo zapisano v vabilu in povedano na dogodku, se je po šestih desetletjih 'Novega Velenja' zdel primeren čas za razmislek o njegovih vrednotah in njegovi prihodnosti. Še posebej v kontekstu globalnih in lokalnih razmer. Podnebne spremembe in z njimi povezane težave ter potrošniška miselnost, ki je preplavila svet in vsakdan, zahtevajo resen premislek, kaj, zakaj in kako deluje sodobna globalna družba. Lokalne razmere pa celotno dolino postavljajo pred neznane preizkušnje. Premoga, zaradi katerega je 'Novo Velenje' nastalo, s katerim in zaradi katerega

⁵ Register kulturne dediščine, spletni portal Ministrstva za kulturo (gisportal.gov.si), avgust 2020.

⁶ Kulturni dom Velenje, zgrajen leta 1959, avtor arhitekt Oton Gaspari, EŠKD 18.560, profana stavbna dediščina, spomenik lokalnega pomena, razglašen z odlokom (Uradni vestnik Mestne občine Velenje, št. 21/2005-10).

se je in se še spreminja Šaleška dolina, počasi zmanjkuje. Lignit in električna energija, ki sta še do nedavnega bila (vsaj) logično povezana zgodba, nista več soodvisna. Izdelava gospodinjskih aparatov je prešla v last druge države. Urejanje prostora pa, bolj kot nekdaj in kako ironično, v času, ko je potreba po participaciji javnosti vse večja in glasnejša, postaja predvsem domena politikov in posameznikov.

Namen pogovora o mestu seveda ni bil najti rešitve za vse nastale in bodoče težave, pač pa spodbuditi razmišljanja in morda postavili izhodišča za nadaljnje pogovore ali vsaj dokazati, da se je nujno pogovarjati. Na (prvem)⁷ pogovoru smo želeli predvsem izpostaviti, da so pogledi na Velenje in njegov razvoj lahko zelo različni in hkrati legitimni ter da je soočenje različnih mnenj in sodelovanje različnih strok nujno za premišljeno in uravnoteženo načrtovanje njegovega nadaljnega razvoja.

Ta članek je nastal na osnovi opisanega dogodka, ni pa zgolj zapis o dogodku, pač pa nadaljevanje razprave s predstavitvijo razmišljanj, izhajajočih iz pogovora, pripovedi in zapisov udeležencev ter kasnejših dogodkov in razmer.

POGOVORJALI SMO SE O VELENJU

O dogodku

Z namenom, da bi pogovor potekal enostavneje, so sodelujoči že pred dogodkom prejeli tri vprašanja: (1) kaj so z vidika vaše stroke in vas osebno vrednote Velenja, (2) kako razvijate ali kako bi lahko pri svojem strokovnem delu te vrednote razvijali, poudarjali, plemenitili, ohranjali ... mor-da tudi spreminjali, prilagajali ..., ter (3) kakšna je vizija razvoja Velenja. Osnovna vprašanja, ki so bila potem združena zgolj v dve vprašanji, so bila vsakemu smiselno prirejena,

⁷ Ideja, da bi podoben dogodek ponovili, je še vedno aktualna.

zavedajoč se, da so udeleženci iz različnih strok in krajev. Vsak je imel priložnost predstaviti svoje poglede na mesto in tako oplemenititi dosedanje védenje o njem. V nadaljevanju je povzetek vsebine pogovora, saj je to tudi hrbtenica nadaljnega razmišljanja.

Prvo vprašanje: prepoznane vrednote

V prvem sklopu vprašanj so bili udeleženci nagovorjeni, da navedejo vrednote, ki jih pripisujejo Velenju. Njihove odgovore povzemamo po vrstnem redu, po katerem so odgovarjali in se navezovali drug na drugega.

Andreja Ažber⁸ je kot avtorica razstave *Preobrazba mojega mesta skozi desetletja – 60 let Velenja* v knjižnici Velenje opisala pristop k njeni zasnovi. Poudarila je, da je v razstavi nekoliko zmaličila čas; dve zadnji desetletji je strnila, več prostora pa namenila veličastnemu zanosnemu začetnemu obdobju. '*Začnem pred 1959, takoj po vojni; že takrat se je postavil temeljni kamen.*⁹' Poudarila je, da je bila rdeča nit postavitve razstave urbanistična zgodba, sam proces pa tudi osebni izziv; pogled sociologinje kulture in zgodovinarke, ki se po 25 letih vrne iz Ljubljane v Velenje in ga prek delovnega procesa dodobra spozna.

Peter Rezman¹⁰ je že pred okroglo mizo v sklopu dopisovanj poudaril, da razume povabilo k okrogli mizi pred-

⁸ Andreja Ažber, zgodovinarica in sociologinja kulture, zaposlena v Knjižnici Velenje, ki je pred kratkim pripravila kronološko razstavo o razvoju Velenja, *Preobrazba mojega mesta*.

⁹ 'Temeljni kamen 'Novega Velenja' so postavili že 1. maja 1946, in sicer med skromno slovesnostjo na mestu, kjer danes stoji prvi desetorček – t. i. konjušnica ob Kidričevi cesti.' <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/preobrazbe-mojega-mesta-skozi-desetletja.html>.

¹⁰ Peter Rezman, pisatelj, pesnik in dramatik iz *Šoštanja*, ki je bil več let zaposlen na Premogovniku Velenje, bil aktivno vključen v ekološko gibanje Šaleške doline in bil tudi vodja sekretariata za okolje in prostor na nekdanji Občini Velenje.

vsem kot priznanje svojemu literarnemu opusu. Vrednote mesta Velenje, ki jih je kasneje tudi podrobneje osvetlil, so tudi gonilo njegovega velenjskega literarnega opusa s sklepnim romanom *Mesto na vodi*. Prva vrednota je po njegovem mnenju pozitiven odnos do fizičnega dela; dela za trakom in knapovstva, iz slednjega izpelje tudi vrednoti tovarštva in koln, 'mesto je odvisno od njega.' Druga vrednota je zaupanje v predpostavljene; 'masa zaupa prvopisanemu, štajgerju ... v Gorenju zaupajo mojstru, meščani zaupamo županu.' Tretja vrednota, za katero je pojasnil, da jo je izluščil med pisanjem knjige *Maribor paralaksa*,¹¹ je mladost in neke vrste naivnost: 'Velenje je še vedno v obdobju, ko ga moramo spustiti, da zapusti stajico, varnost, ki jo ponuja premog, da zaživi samo od sebe.'

Rok Poles¹², čigar delovanje sega med drugim tudi na področje zgodovine (prek publikacij jo približuje otrokom in odraslim), je publiko nagovoril s predlogom, da pogovor 's fokusa na mesto razširimo s fokusom na prostor.' Trenutno stanje je opredelil le kot eno njegovih faz, 'Socialistični čudež je tudi Dolina gradov', nadaljeval je s trditvijo 'Arhitekt je človek z Janusovim obrazom, gleda naprej in nazaj, deluje pa v tem trenutku.' 'Če hočemo nekaj narediti, moramo nekaj izbrisati.' Velenje kot vsak drug prostor vidi kot prostor kolektivnega spomina, ki zarisuje, kar se je ljudem zdelo pomembno. Ključno za reagiranje na zapis je po njegovem mnenju poznavanje in razumevanje prostora. 'Novi ustvarjeni prostori so posode za nova dogajanja.' Zaznava pa 'da je modernizem kot likovni presežek že utopljen z novimi plastmi.'

Danijela Brišnik¹³, ki se je že v uvodu opredelila za prebivalko Šaleške doline in ne le Velenja ali Šoštanja, se je kasneje navezala na predhodnika s trditvijo, da je potrebno

¹¹ Jerneja Ferlež, Peter Rezman, Maribor paralaksa, Beletrina 2019.

¹² Rok Poles, arhitekt, samostojni podjetnik, avtor številnih strokovnih člankov in knjig, živi in dela v Velenju.

¹³ Danijela Brišnik, arheologinja, konservatorska svetnica in direktorica ZVKDS OE Celje.

stvari najprej pravilno ovrednotiti. Jedro konservatorskega izziva v navezavi na modernizem vidi v tem, da ga ne znamo pravilno vrednotiti '*... in ga pogledati v luči potreb današnjega časa.*' Nadaljevala je z ugotovitvijo, da se konservatorji večinoma ukvarjajo s starimi trškimi jedri, in priznala, da jih stik z modernizmom postavlja pred dilemo. Omenila je tudi težavo s kadri in splošno slabše vrednotenje modernizma v primerjavi z ostalimi obdobji. Zaključila je s prepoznavanjem velikega pomena reagiranja na energijo Velenja in omembo možnosti, da bi v nasprotnem primeru le-to lahko izgubili.

Iztok Mori¹⁴ je bil nagovorjen dvakrat; z vidika njegove vloge v Mestni občini Velenje nas je zanimalo, katere vrednote prepozna MOV in kako jih udejanja s svojimi konkretnimi projekti; ter drugič, intimneje kot posameznik, na štiri oči. Odgovora je strnil v kratko osebno opažanje: prevzema ga navdušenje prišlekov, le-to po njegovem mnenju celo presega navdušenje domačinov. Obiskovalci prepoznajo tovarišstvo, lepo mesto in prijaznost. Ustavil se je ob sloganu *Srečno*, ki ga sliši na ulici, in zaključi, da ta lepa beseda še vedno lepo okarakterizira mesto, na katerega smo lahko ponosni.

Darja Matjašec¹⁵, ki se v svojem delu osredotoča na življenje v mestih predvsem prek prespraševanja pomena javnosti in prostora kot deljene dobrine, v kateri se prepletajo različni interesi, je v tem kontekstu tudi družbeno angažirana: spremlja trende in s študenti krajinske arhitekture sodeluje na natečajih. V pogovoru je preskočila naštevanje vrednot Velenja in se jasno opredelila '*... mesta je potrebno opazovati v kontekstu časa, v katerem smo ..., planske dobe je konec, smo v obdobju neoliberalizma*' in nadaljevala: '*naše oblasti*

¹⁴ Izток Mori, magister civilnega in gospodarskega prava, direktor občinske uprave MOV.

¹⁵ Darja Matjašec, krajinska arhitektka, docentka na Oddelku za krajinsko arhitekturo Univerze v Ljubljani, prej zaposlena na Ljubljanskem urbanističnem zavodu, aktivno spremlja sodobne trende v stroki, v prostem času skrbi za ozaveščanje javnosti o pomenu kakovostnega urejanja prostora.

ne znajo več zagotavljati javnega interesa, ampak tehtajo interes močnejšega.’ To se po njenem mnenju zarisuje tudi v prostoru Velenja: *‘Mömax ob vstopu v mesto, namesto prvotne vedute gradu.’* Opozorila je na neviden in škodljiv fenomen normalizacije le-tega: *‘ljudje take pojave v prostoru dojemajo kot normalne. Kvaliteta bivanja v naših mestih se znižuje.’* V sklepu pa je pozitivno naravnano povzela, da jo je že branje literature o Velenju napeljalo na ugotovitev, da je to prostor mislečih in izobraženih ljudi; v tem smislu je izpostavila prisotnost protestantske kulture v teh krajih in sodobna prizadevanja, kot je pričujoča okrogla miza.

Mateja Neža Sitar¹⁶ s svojimi interdisciplinarnimi komentarji pogosto razširja pogovore o prostorskem načrtovanju; tokrat se je zazrla na Velenje in njegovo modernistično dediščino ter poskusila izluščiti tisto vrednoto, ki to obdobje najbolj opredeljuje. Izpostavila je osebno izkušnjo z mestom, v katerem spremlja jazz sceno in obiskuje koncerte. *‘Sem pa tu še vedno le gostja, kakovosti vsakodnevnega življenja ne poznam.’* Za glavno vrednoto modernistične zasnove je navedla identiteto mesta, ki ni le formalna sistemska odločitev: *‘Ljudje, ki so to mesto gradili, tu živijo še danes. Ljudje čutijo svoje mesto.’* Fascinira jo dejstvo, da Titov kip še vedno stoji, saj je navsezadnje umetniško delo, ki ni podleglo ideološkim trenjem. *‘Modernizem ima humano noto, iz katere lahko črpa.’*

Gregor Gojević¹⁷ je v govoru o vrednotah mesta kratek in ekonomičen: *‘s prostorskega stališča so mi v Velenju najbolj všeč drevesa, ne predstavljam si, kako je zgledala prazna grajena struktura.’* Ugotavlja, da so drevesa, posaje-

¹⁶ Dr. Mateja Neža Sitar, umetnostna zgodovinarica, zaposlena na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije, ki s svojimi interdisciplinarnimi komentarji razširja pogovore o prostorskem načrtovanju.

¹⁷ Gregor Gojević, arhitekt, samostojni podjetnik, ki živi in dela v Velenju, osredotoča se predvsem na kvalitetne prenove obstoječega grajenega tkiva, v prostem času pa je zagovornik ohranjanje zdravega okolja in aktivist za pravice živali.

na v 70. letih, že velika, pisana in lepa. Veliko jih je. 'Lepša so kot grajeno tkivo.' Zaključí z željo, da se razmerje grajeno : zeleno ne bi obrnilo oz. porušilo.

Tina Trampuš¹⁸ je Velenjčanka, ki že 20 let živi ob morju. Prostor in njegove vrednote pa še iz časa bivanja v mestu dobro pozna in lahko primerja stanje nekdanj in danes. 'Odprt prostor in modernistična zasnova sta v mojih genih, v takih prostorih, takem razmerju grajenega in odprtega prostora, kot ga ima Velenje, ki ima odprtega prostora v izobilju, se dobro počutim.' Posebno ljubeznivo kot o osebah je spregovorila o drevesih: 'Velenje ima kar nekaj očakov, na primer hrast pred gimnazijo; opazujem, ali se še ima v redu. Promenada je posegla v njegov življenjski prostor'; svetuje pazljivo ravnanje z njim. Še drugič se je vrnila k odprtemu prostoru in celo praznini; praznina je zanjo vrednota, ki intenzivno vpliva na človekov notranji svet in omogoča odprtost duha. Navedla je konkreten svetel primer: 'prostor Titovega trga je mesto bogatih srečanj in mnogih prireditvev.' Kritično je ovrednotila primere zapolnitev prostora južno od Šaleške ceste z ogromnimi volumni. 'Tadruga Rdeča dvorana (Mercator op. p.) je eden izmed njih'; zanjo je nosilec globokega sporočila o vseprevladujočem potrošništvu. V večjem delu Evrope bi, po njenem védenju, dali vse za to, kar ima Velenje: odprt prostor in zelene površine. Navedene gradnje in njim podobne posege je ocenila kot korak nazaj.

Nande Korpnik¹⁹ je skupaj z Edijem Vučino napisal serijo člankov, ki so iz perspektive tedaj mladih arhitektov razkrivali vrednote Velenja. V dopisovanju pred okroglo mizo je poudaril, da vse z namenom rehabilitacije povojne

¹⁸ Tina Trampuš, krajinska arhitektka, zaposlena na primorskem Zavodu Republike Slovenije za varstvo narave; v prostem času se posveča trajni skrbi za drevnino in skrbi za ozaveščanje javnosti o pomenu kakovostnega urejanja prostora.

¹⁹ Nande Korpnik, arhitekt, samostojni podjetnik, profesor na Univerzi v Mariboru, prejemnik vidnih nagrad s področja arhitekture, Velenjčan, ki živi in dela v Celju.

arhitekture ter pravilne ocene slovenskih avtorjev pionirjev slovenske moderne arhitekture v Velenju. Dodal je še, da mu sodelovanje na tem pogovoru pomeni veliko, saj ga je Velenje kot rojstno mesto tudi nazorsko oblikovalo. Začel je z osebno izkušnjo iz časa gradnje: *‘Gledal sem iz petega nadstropja in se spraševal, kdaj bo končna slika? Zrasel sem z drevesi’* ... in nadaljeval, da je med študijem zaznal veliko spremembo klime in ob spremembi sistema celo veliko krizo. Tisti čas zaznava kot obdobje, ko je bilo Velenje najbolj ogroženo, saj se prebivalci iz ruralnih krajev z mestom niso uspeli identificirati, ravne strehe in socialistične bloke je javnost okarakterizirala za ‘grde’. Pojasnil je, da se je njegovi generaciji zdelo ključno, da modernizem predstavi kot internacionalni umetnostni slog, ki ga je treba brati ločeno od politike in režima. *‘Opazili smo, da je v Velenju zapisana vsa slovenska arhitektura, manjka samo Plečnik. Prvo arhitekturo Velenja so delali projektanti, ki so se šolali na Dunaju in v Pragi,’* nadaljeval je z omembo generacije, ki se je prva šolala na ljubljanski fakulteti, tako v času stare kot nove Jugoslavije, do današnjih dni. *‘To me kot ustvarjalca določa.’* Omenil je tudi zmago na urbanističnem natečaju iz leta 1997, v svoji rešitvi so s kolegi ovrednotili obstoječo arhitekturo in predlagali nekaj zaščite. Ugotovil pa je, da se mnoge stvari niso udeležile: *‘ni se vzpostavila Prešernova cesta ...’* Vprašal se je tudi, zakaj se mora za posege v Velenju pridobivati mnenja spomeniškega varstva. *‘Ker jaz mislim, da je Velenje še vedno živo, ni staro ...’* Zaključil je z rezimejem svoje vloge v mestnem dogajanju: *‘Najbolj sem ponosen: da smo dvignili samozavest Velenju; ta je ostala, ampak čisto razumejo ga pa Velenjčani, aktivni Velenjčani, še vedno NE.’*

Drugo vprašanje: osebni predlogi za prihodnost

V drugem sklopu vprašanj so bili udeleženci izzvani k razmisleku ‘kako naprej?’, ne le v smislu splošnega odgovora, ampak usmerjeno, kako bi kot nekdo, ki se tako ali drugače ukvarja s prostorom, pri svojem delu konkretno delovali VI?

Vprašanje je bilo pospremljeno z medklicem, da prihodnosti v teh časih ne le načrtujemo, ampak jo moramo tudi varovati.

Andreja Ažber je bila v tem pogledu nagovorjena predvsem kot sociologinja kulture, ki je s kolegi z delom v knjižnici pomemben soustvarjalec izobražene javnosti. Omenila je, da bo v naslednji številki *Šaleških razgledov* razvojnim dilemam namenjen tematski blok z naslovom *Velenje na razpotju* (publikacija, ki jo pravkar berete, op. p.). Pripravljajo tudi novo razstavo *Stare hiše*. Ob tem je ponovno poudarila, kako na splošno premalo cenimo modernistično zasnovo: 'racionalne objekte v sozvočju z zeleno okolico.' Načrtovalcem je vrgla žogico 'O prihodnosti pa vi', moderatorka pa jo je takoj vrnila s komentarjem, da prihodnost pomembno sooblikujejo ne le prostorski načrtovalci, ampak tudi vsi, ki izobražujejo o vrednotah, kar med drugim počno v knjižnici. Govornica se je odzvala kreativno in predlagala, da bi lahko bila naslednja okrogla miza na podobno temo v knjižnici pred domoznanskim oddelkom. Z moderatorko sta se strinjali, da je umestitev dogodka v prostorski kontekst izjemno pomemben del sporočila, zato sta družno zaključili, da bi bilo zanimivo enega od njih gostiti še v krajinskem miljeju Letnega kina.

Kako lahko človek mnogih obrazov, elektrotehnik, literarni ustvarjalec, politik, ekološki aktivist in, kot večkrat sam zapiše, samouk, plemeniti prepoznane vrednote Velenja? **Peter Rezman** je bil izzvan, da v luči romana *Mesto na vodi*, ki je bil v času okrogle mize tik pred izidom in zato zavit v skrivnostnost pričakovanj, pojasni svojo vizijo. Podal je svojo pisateljsko zaznavo 'da se bo Velenje moralo odpreti, saj je kot en pralni stroj, en drugega žulimo.' 'Do sedaj,' ugotavlja, 'so podobno tekli tudi denarni tokovi, denar se je obdržal v dolini.' Navedel je, da Velenje potrebuje povezave; te omogočajo razvoj in zagon, in se skeptično izrekel do možnosti, da bomo kdaj reaktivirali železnico do Dravograda. 'Ampak neka povezava vsekakor mora biti, da ne bo kot literarna vizija v romanu ... ko se Velenje potopi na dno jezera.' Kot

bi iskal rešitev, se vpraša, ali bomo preživeli brez premoga? Razmišljanje je strnil z drznim posegom v veliki velenjski mit o prostovoljnem udarništvu in citiral tovariša iz jame: *„Kurc, magli smo jt delat, či nje, je blo vse narobi.“*

Rok Poles je v prvem krogu navedel nekaj vrednot: večplastnost in zgovornost prostora, različna možna branja, Velenje kot ogledalo časa in polje nešteti možnosti ... Kako jih vpenja v svoje konkretno delo? Navedel je primer uspešnega sodelovanja z Zavodom za varstvo kulturne dediščine pri prenovi dotrajanega objekta vile Bianca. Navzven so konstruirali nekdanjo podobo *„historicistično, našminkano“*, razrušeno notranjost pa svobodneje oblikovali. Ruševino razume kot fascinacijo in vrednoto, zato so se z njo specialno poukvarjali. V pomoč so jim bile stare fotografije. Ključno se mu zdi, da se ohrani nekaj ikoničnih arhitektur, katerih podoba pa že delno odstopa od izvirnega stanja. Kritično je ocenil tudi brisanja *layerja* avtentične urbane opreme in napovedal razstavo s to tematiko na gradu. Zaznal je potrebo po evidenciranju in digitalizaciji podatkov, iz katerih bi lahko črpali vsi, in zaključil z mnenjem, da se je težko ubraniti diktatu kapitala in politike, v tem procesu vidi vlogo arhitekta kot nekoga, *„ki analizira proces, v katerega je ujet, in poskuša narediti čim manj škode.“*

Danijela Brišnik je v uvodu izpostavila največji izziv posegov: *„najti razmerje med zahtevami današnjega časa in ohranjanjem varovanih vrednot Velenja.“* Odzvala se je tudi na komentar sogovornika Korpnika, da mesta ne bi smeli dati spomenišškemu varstvu, ter dodala, da se z veseljem odreče nalogam, pred katere so postavljeni kot *„zadnji branik, ki se bori proti plastičnim oknom, čudnim barvam na fasadi in zapiranju balkonov. To bi moral urejati mestni urad za prostor.“* Zaključila je z besedami: *„ljudje mesto moderne narobe razumejo kot mesto, kjer se lahko vse počne.“* Ključne stvari, pravi *„do njih ne pridejo. Veliko stvari se naredi mimo njih oz. njim navkljub.“*

Iztok Mori kot edini politik med sogovorniki je bil naprošen, če lahko iz prve roke opiše delovanje Mestne občine. Pojasnil je, da se zaveda svoje odgovorne vloge za izpeljavo projektov. V času okrogle mize so bili najbolj vpeti v pripravo OPN.²⁰ *‘Ta dokument in dogodki, kot je pričujoča okrogla miza, sooblikujejo stališča Občine, preden v mestu karkoli naredijo.’* Omenil je tudi, da so z njim med poslušalci vsi arhitekti z Urada za okolje in prostor MOV. Ključno za nenatančen odnos do prostora vidi v prešibkem nadzoru in kaznih, *‘ozaveščenost ljudi je nizka, odnos do merodajnih dokumentov ni adekvaten. Ljudi je potrebno ozavestiti, kaj je mesto moderne, to je naša naloga.’* Preskočil je na primer dobre prakse, projekt, ki ga pripravljajo z arhitektom Polesom – *Prireditveni prostor ob jezeru*, opisal je turbulenten proces izbire med več možnostmi in finančnim vidikom, ki je pogosto glavna točka odločitve. Ne glede na vse pa je zaključil, *‘da bo objekt končan v veselje in zadovoljstvo nas in prihodnjih rodov.’* Izkoristil je tudi priložnost in pokritiziral vprašanje onesnaževanja z oglaševanjem: *‘to je nekaj najgršega v mestu, kar poznam.’* Optimističen pa je glede prehoda v zeleno prihodnost in se zaveda *‘da bomo kot ekipa vse popeljali v neko čisto novo dimenzijo; imamo priznanje Slovenija Green.’* Na dodaten impulz moderatorke, kako se *Prireditveni prostor* ujema z vizijo, pa je dodal, da lahko o sami funkciji objekta več povedo drugi, on pa bi poudaril, da je posebnost objekta predvsem njegova izjemnost v bližnji in daljni okolici; pričakuje, da bo imel podobno vlogo kot Vinarium v Lendavskih Goricah.

Darja Matjašec je bila povabljena, da navede, katere stroke in kakšne osebnostne lastnosti bi sestavljale tim, ki bi sestavljal vizijo Velenja, in kako naj bi bil videti proces snovanja. V odgovoru je bila kratka in jedrnata in je zatrdila, da

²⁰ Občinski prostorski načrt Mestne občine Velenje, ki je v času oddaje članka že sprejet, odlok je objavljen v Uradnem vestniku Mestne občine Veleje, št. 2/2020.

‘ena stroka ne more rešiti mesta,’ in stopnjevala do izjave, da ‘v velike vizije ne verjamem več, današnji čas tega ne dopušča. Lahko imamo velikega investitorja, a v tem primeru ne govorimo o veliki viziji, ampak veliki moči udejanjanja svoje-ga partikularnega interesa.’ Fokus in izziv številka ena je po njenem mnenju mesto javnega interesa, prostori za skupnost. Sledila je misli Richarda Sennetta in nadaljevala, da so največji izzivi sobivanje ekonomsko, etnično in versko različnih skupin. Ponovila je tudi misli Grete Thunberg: ‘*Poslušajte znanstvenike, ki govorijo o podnebnih spremembah.*’ Pojasnila je, da so mesta veliki toplotni otoki, lokalne mikroklime, ki se pogosto ne ohlajajo več niti preko noči. Zaključila je s sistematično navedbo štirih ključnih izzivov: ‘*Javni prostor zaseda promet – vrniti ga je potrebno pešcem, promet pa premakniti na periferijo, Mesto mora regulirati komercializacijo javnega prostora*’ in v tem se sklicuje na oglaševanje, ‘*nujno je zagotoviti dobro stanovanjsko politiko,*’ saj je dostopnost stanovanja eden glavnih kriterijev segregacije – ne-imeti stanovanja je tudi ne imeti lastnine, financ ... – začaran krog; za četrti izziv pa je poudarila pomen javne službe, ki skrbi za kvaliteto mestnih zelenih površin in mestnih dreves – inštitucijo lokalnega vrtnarja; te funkcije so bile po osamosvojitvi po mestih praviloma ukinjene. Strnila je: ‘*Občina mora delovati v dobro več interesnih skupnosti – in te interese mora zaznati sama, sposobnost zaznavanja in varstva javnega interesa, vezanega na javni prostor, je sposobna stroka: arhitekti in krajinski arhitekti.*’

Mateja Neža Sitar je ocenila prostor Velenja z vidika koncepta zasnove kot zagrajeno, zasičeno, omejeno z dolinami in industrijsko cono. Dodala je, da se moramo ustaviti znotraj obstoječega in raziskovati možnosti s humanističnega vidika – v besednjaku posegov je to po njenem poseg v obstoječe tkivo; izboljšati in dati novo življenje že obstoječim objektom. V nadaljevanju se obrne od materije k pomenu. Zaznava, da se prebivalci zavedajo svoje dediščine, ob dodatnem izobraževanju pri stroki vidi to kot močan aktivator zadovoljstva bivanja. ‘*Zgodba je sidro, prebivalci se prek nje na*

svoj dom še tesneje navežejo.’ *‘To je gradil dedek – dediščina je dom.’* *‘Skrbnik dediščine ne more biti samo stroka, ampak vsi.’* Pojasnila je svoje zavedanje, da je konservatorska stroka trenutno preobremenjena z birokracijo. Jasna je bila z izjavo *‘od modernih mest ne odstopajmo’* in jo stopnjevala, *‘da je treba žive mestne organizme razumeti in celo sodelovati pri novih zasnovah.’* Zaključila je z informacijami, da merila za vrednotenje arhitekture 20. stoletja že obstajajo in da imajo nekatere izpostave že specialiste za moderno arhitekturo, da pa so ti, logično, preobremenjeni.

Gregor Gojević je bil v pogovor napeljan s pohvalo za delo, ki ga je opravil pri prenovi Galerije Velenje, predvsem z občutljivostjo do avtorske zasnove arhitekta Adija Miklavca. Konkretno pa je bil izzvan z vprašanjem, da naj podrobneje pojasni, kako naj se novo podredi staremu, kako naj se od njega loči, ga neguje, popravlja. Kako naj se novo v Velenju spaja s starim. V odgovoru se je navezal na dve izjavi predhodnikov, ki sta bili po njegovem edini izstopajoči v tem pogovoru; prva je dvom Petra Rezmanca v sposobnost Velenja, da preživi brez Premogovnika, sam pa je tej zgodbi dodal še pomen Gorenja. Povedal je, da upa na pozitiven scenarij, da pa se zaveda možnosti negativnega izhoda, podobnega literarizirani zgodbi *Piknika na robu ceste bratov Strugacki*. Drugo svetlo točko pogovora je zaznal v izjavi Darje Matjašec, ki jo je parafraziral z izjavo *‘da ni čas za velike zgodbe, ampak za drobne vsakodnevne prijaznosti. Osredotočimo se na manjše posege za življenje 24 ur tu in zdaj. Kotičke, ureditve, prenove ...’* Izjemno kritičen je bil tudi do turizma, po njegovem mnenju pustoši ta planet.

Tina Trampuš, ki pogosto poudarja pomen praznine, je tudi vneta zagovornica principa, ki varstvo vpne že v sam razvoj. *‘Gradnja ni edini možni razvoj. Trdim nasprotno; nov objekt ni nujno razvoj, ta objekt je lahko prazen, ne zaživi.’* O turizmu pa je sledila kritični misli predhodnika *‘Velenju želim nekaj, kar bodo ljudje počeli zase, ne za turiste.’* Navedla je svoje izkušnje z Izolo, kjer turisti pravzaprav povsod

hrepenijo po avtentičnih doživetjih, ko opazujejo, da domačini nekaj počno zase. Jezero je zanj identiteta Velenja, namenila bi ga njim. Prešla je k temi pomena lokalne oblasti pri prostorskem načrtovanju; tokrat je navedla primer občine Ankaran, ki je varstvo vpelo že v OPN (Občinski prostorski načrt). *‘Zablokirali so vso turistično gradnjo, ki je bila načrtovana prej.’* Na primeru Debelega Rtiča pa nas je poučila o usodnem pomenu pravih pobud *‘če ne bi naravovarstveniki zaščitili klifa, bi že 30 let imeli tam plinski terminal.’* Zaključila je z nujnostjo dialoga pred posegi, stroki je po njenem treba dati prostor in moč. *‘Oblast mora reči oglaševalcu ali prodajni verigi – Stop!’*

Nande Korpnik je omenil, da se mu zdi zanimivo, *‘da pa v drugem krogu vsi opažamo probleme.’* Dejstvo, ki ga je poudaril, je, da je Velenje v 2. fazi. Modernizem je imel za ideal *‘zgraditi novega človeka’*, ki velja po vsem svetu, v Velenju pa se je uresničil, *‘ker ni bilo drugega, bila je praznina in bila je odmaknjena.’* Določen zagon posegu je dalo tudi takrat veljavno mnenje, da je staro manj vredno. Ubese-dil je svoje opažanje, *‘da smo družba skrajnosti: prej promet povsod, sedaj nikjer... realnost pa ni skrajna, ampak pisana. Mesto je kot živo bitje, bolj pisano, bolj zdravo.’* Spomnil nas je, da je bila v Velenju leta 2001 delavnica, na kateri je imel predavanje *Arhitekturna pripoved Velenja*; v njem je ponudil vizijo: rudnik naj se zapre. Moment je bil ključen; *‘takrat so se meni vsi arhivi zaprli; kar naenkrat je vse voda odnesla’* (arhivi rudnika, op. p.). Nadaljeval je s predstavitvijo svojega drugega takratnega predloga: narediti bi morali državni center moderne arhitekture. *‘Imam zgodbo o Velenju, pogovarjal sem se z Žgankom in Trenzem’*, dotaknil se je inženirjev Filipskega in Strmeckega in relativno nezainteresiranost stroke, da bi ju podrobneje raziskala. *‘Izoliranost, ki je Velenje omogočila, je trenutno njegov problem. Manjka nekaj funkcij. Mesto mora rudnik kot otroka spustiti iz rok.’* Ne strinja se z malimi zadevami *‘Čas je za paniko in za velike projekte.’* Še vedno je po njegovem največje obdobje Trenza, današnje Velenje pa potrebuje delovna mesta in sodobne tehnologije.

‘Ljudje bodo imeli radi svoje mesto, če bodo v njem dobro živeli.’

Dodatek

Mojca Ževart²¹ se je kljub temu, da se dogodka ni mogla udeležiti, prijazno odzvala in napisala nekaj misli. Za dogodek je ocenila, da je prišel ob pravem času, in ga pospremila s komentarjem *‘Dobro bi bilo, če bi bil nocojšnji dogodek ‘le’ prvi v nizu pogovorov o Velenju ...’*, po njenem mnenju bi tovrstni pogovori *‘oblikovali širšo zainteresirano javnost in dvignili splošno zavest o pomenu kvalitet prostora ...’* V sklepu pa je podelila verodostojnost in kreativno moč laičnemu in strokovnemu spektru sogovornikov: *‘Z združevanjem občutenj, pogledov, mnenj in strokovnih dognanj lahko oblikujemo trajnostne principe na področju ravnanja z naravnim in grajenim okoljem, katerih pozitivni učinki bodo slej ko prej gotovo občutni na različnih poljih in ravneh.’*

RAZMIŠLJANJA POTEM

Med dogodkom in člankom

Opisani pogovor se je zgodil 19. novembra 2019. V obdobju, krajšem od enega leta,²² se je v dolini, Sloveniji in svetu zgodilo toliko novih, v času pogovora še nepredstavljenih in prelomnih stvari, ki so povzročile nova razmišljanja in porajanje dvomov, ki so in (ali) bodo spremile mesto, dolino, državo in svet ter naša življena ... Nekatere med njimi za vedno (zanimivo bi bilo krog zavrteti in se še enkrat pogovarjati z istimi sogovorniki):

²¹ Mojca Ževart, zgodovinarica in geografinja, prej zaposlena na raziskovalnem inštitutu Erico, sedaj pa kot direktorica Muzeja Velenje širi njegovo dejavnost.

²² Članek je nastajal v poletnih mesecih leta 2020.

- 1) pretresi v celotnem gospodarstvu doline – nekdanji slovenski in jugoslovanski gigant gospodinjske opreme se je iz Gorenja spremenil v Gorenje Hisens; Premogovniku Velenje se izteka življenjska doba, saj zaloge lignita kopnijo, javnost pa še vedno ne ve, kakšna bo njegova usoda;
- 2) posledično (tudi zaradi usmeritve EU k zmanjševanju uporabe fosilnih goriv) se tudi elektrarna bori za obstanek in išče nove vire za podaljšanje svoje življenjske dobe; TEŠ, ki je vse manj povezan z lokalnim okoljem, kot del HSE skupaj z državo načrtuje sosežig odpadkov oz. za šoštanski kotel tehnološko primerno predelanih izbranih odpadkov (strokovno SRF), ki bo, če bo do njega res prišlo, ponovno za vedno zaznamoval dolino; očitno (spet) prevlada ekonomskega vidika (denar) nad okoljskim (škodljivi vplivi sežiganja odpadkov);
- 3) kot odziv na načrte TEŠ je bilo decembra 2019 pod geslom ‚Ne sosežig‘ ustanovljeno Šaleško EKO gibanje, ki je januarja 2020 organiziralo okroglo mizo; razprava je razburkala lokalno javnost in odmevala še nekaj časa; nasprotniki sosežiga so bili jasni, sklicevali so se na ugotovitve zdravstvene stroke²³ in okoljevarstvenih organizacij; zagovorniki pa so bili relativno slabo pripravljeni, ad hoc nastop direktorja HSE, ki je občinstvo opredelil kot sovražno okolje, pa primer podcenjevanja poslušalcev;²⁴ Gibanje je pripravilo številne pobude, ki jih je nasloвило na varuha človekovih pravic, zagovornika enakih možnosti in Ministrstvo za okolje in prostor; izvedbo že pripravljene okrogle mize z medicinsko stroko je preprečila svetovna pandemija, aktivnosti pa predstavila predvsem na

²³ 8. Srečanje o kemijski varnosti: vpliv sežiganja odpadkov na okolje in zdravniška konferenca, november 2019, <http://ktf.si/dogodki/8-srecanje-o-kemijski-varnosti-vpliv-seziganja-odpadkov-na-okolje-in-zdravje/>, 2020.

²⁴ Posnetek na spletnem naslovu <https://www.facebook.com/%C5%A0ale%C5%A1ko-EKO-gibanje-104588521074807/videos/naj-vas-spomnimo-na-podcenjujo%C4%8D-nastop-mag-nikoli%C4%87a-generalnega-direktorja-hse-n/2519195181744686/>.

družbena omrežja; želimo si, da bo novodobno ekološko gibanje uspelo ponoviti uspeh ekoloških aktivnosti v 80. letih prejšnjega stoletja;

- 4) decembra 2019 je izšla knjiga Petra Rezmanca Mesto na vodi, v začetku leta 2020 pa v Galeriji izveden pogovor o njej;²⁵ pretres preteklega dela številnih, ki v dolini domujemo in delujemo – drobci resničnih dogodkov in značajev resničnih akterjev, spretno prepleteni, razkrivajo drugačen – nov pogled na preteklost in prihodnost doline; ‚Futuristična zgodovinska zgodba / fantastika,‘ ob branju katere na koncu sledi vprašanje, kaj pa če je vse res?;
- 5) marca 2020 je bila razglašena svetovna pandemija koronavirusa (COVID-19); življenje na svetu se je ustavilo, planet si je hitro, a (žal) na kratko opomogel; karantena v Sloveniji nas je vse, vsaj v začetnih tednih, postavila pred neznane poklicne in zasebne izzive ter povzročila veliko negotovosti;
- 6) začeli so izdelovati strategijo opuščanja premoga kot osnovo za črpanje sredstev iz EU, namenjenih prestrukturiranju premogovnih regij Zasavja in Šaleške doline;²⁶ seveda je pametno izkoristiti razpoložljiva sredstva, narobe pa je, da celovitega načrta, kakšen bo razvoj Šaleške doline (družbeni, okoljski, prostorski in gospodarski) po prenehanju izkopavanja lignita, nimamo še pripravljenega; že leta 1987 je bila podana pobuda za preveritev razmišljanj o obdobju ‚po premogu‘ (Zavod za urbanizem Velenje),²⁷ leta 2001 pa je bil podan predlog o zaprtju

²⁵ Predstavitev knjige s pogovorom z avtorjem je bila izvedena v več krajih Slovenije, omenjena pa je povezana z dogodkom Pogovarjamo se o Velenju.

²⁶ Nacionalna strategija za opuščanje rabe premoga in prestrukturiranje regij v skladu z načeli pravičnega prehoda, Kdaj bomo opustili šaleški premog, bo predlagal Deloitte, Borut Hočevnar, Finance, 24. junij 2020.

²⁷ Leta 1987 je po naročilu sedanjega Premogovnika Velenje Zavod za urbanizem Velenje začel pripravljati Krajinske zasnove ugrezninskega polja (Marjana Kopitar, Saša Piano in sod., Krajinske zasnove območja ugrezninskega polja, 1., 2., 3., 4. faza, od 1987 – 1995) in želel vanje ►

rudnika (Korpnik);²⁸ če bi tovrstnim pobudam vsaj prisluhnili, bi lahko pravočasno začeli resno pripravljati razvojne načrte, kako potem. Sedaj bo to izdelal Deloitte.²⁹ Seveda je nujno vključiti ‚svež in neobremenjen pogled od zunaj‘; zamujena pa je bila priložnost, ko bi lahko s premišljenim pristopom, dovolj razpoložljivega časa,³⁰ na izkušnjah preteklih praks in načel vzdržnega razvoja ter z vključevanjem prebivalcev nastal morda edinstven model prestrukturiranja; tako kot je bil edinstven nastanek ‚Novega Velenja‘ in edinstven njegov razvoj (novi čudež).

- 7) 3. razvojna os je spet zelo aktualna in se vse hitreje približuje; način, kako bo Velenje prerezala na dvojce oz. ločila objezerski prostor od mesta, še ni jasen – dvignjena ali vkopana (načrtovani vkop se spreminja v nadvoz, četudi to ni skladno z veljavnim DPN³¹), torej bolj ali manj vidna, bolj ali manj hrupna, bolj ali manj agresivna do obstoječega prostora in obstoječih interakcij; zagotovo pa je, da bo za vedno spremenila prostor, mesto in način bivanja v njem in morda tudi kakovost, saj nove ceste vedno generirajo številne spremembe, ne nujno samo dobre;

vključiti analizo, kakšna je razvojna vizija podjetij in institucij za obdobje ‚po premogu‘. Prvi korak je bila priprava vprašalnika za vsa takratna podjetja in institucije o tem, kakšna je njihova razvojna vizija za obdobje, ko premoga ne bo več; odgovorili so redki.

- ²⁸ V okviru delavnice Arhitekturna pripoved Velenja leta 2001 je Nande Korpnik predlagal, da se Premogovnik zapre, a je bila takrat to, po njegovih besedah, nesprejemljiva ideja.
- ²⁹ Kdaj bomo opustili šaleški premog, bo predlagal Deloitte, Borut Hočevar, Finance, 24. junij 2020.
- ³⁰ ‚Do konca leta mora vlada predložiti državnemu zboru časovni okvir in pravičen prehod za zaprtje Premogovnika Velenje in opustitev rabe premoga v Termoelektrarni Šoštanj. To je osrednji namen ... Predlog strategije bo pripravila družba Deloitte. Izbrala jo je evropska komisija, pogodba je bila podpisana 29. maja. Prvi osnutek strategije bo pripravljen okvirno do septembra.‘, Kdaj bomo opustili šaleški premog, bo predlagal Deloitte, Borut Hočevar, Finance, 24. junij 2020.
- ³¹ Državni prostorski načrt za državno cesto od priključka Velenje jug do priključka Slovenj Gradec jug, uredba objavljena v Uradnem listu RS, št. 72/13 in 3/17.

- 8) umrl je župan Mestne občine Velenje Bojan Kontič, verjetno zadnji, ki izhaja iz Premogovnika in je v Velenju ohranjal duha socializma in tovarštva (,zadnji rdeči knapovski župan‘); kdo ga je nasledil, je razkrila jesen.

Izpostavljene teme in njihov odmev

Pogovor je tekел o prostoru (mestu, dolini, jezerih ...), o življenju v njem in medsebojnih odnosih. Izpostavljene, a tudi pozabljene so bile različne teme, včasih kot vrednote, včasih kot problemi ali kot oboje hkrati (modernizem, identiteta, dediščina, drevesa, urbanizem, razumevanje, nerazumevanje, tovarštvo, udarništvo, zaupanje, knapovstvo, konservatorstvo, napredek, razvoj, jezera, koln, mesto v parku, urbana oprema, mladost, praznina ...). Udeleženci so na pogovoru in tudi v svojih zapisih pred njim izpostavili iste ali podobne ter hkrati tudi raznolike in nasprotujoče si vrednote in (ali) vprašanja, npr.:

- tovarštvo in udarniško delo, a hkrati obveznost nabiranja delovnih ur kot pogoj za pridobitev osnovnih dobrin (stanovanja);
- zavedanje pomena dreves za življenje v mestu kot pomembnega oblikovalskega in naravnega elementa ter videnje odraslih dreves kot motečih elementov, ki s svojimi volumni zakrivajo in spreminjajo podobo mesta in negirajo njegovo zasnovo;
- razmišljanje o vrednotah obstoječega (modernizem, mesto v parku) in ideja ustvarjanja ali vnašanja atrakcij z namenom promocije mesta;
- razumevanje modernistične zasnove mesta in hkrati negiranje njegove vrednosti kot kulturne dediščine;
- konflikt, ki ga je vzpostavilo ,Novo Velenje‘ s ,Starim Velenjem‘;
- pomen praznine pri načrtovanju mesta in njegovega razvoja ter nepremišljeno zapolnjevanje praznin;
- varovanje kulturne dediščine kot priložnost ali varovanje

kulturne dediščine kot omejitev razvoja;

– ...

Četudi je raznolikost razmišljanj ponekod na videz nezdržljiva, ni nihče od sodelujočih podvomil v Velenje ali bolje Šaleško dolino kot vrednoto. Raznolikost, a hkrati enakost samo potrjujeta, da je razpravljanje o mestu nujno, da ni zgolj ene in edine ‚prave‘ resnice ali ‚prave‘ rešitve. Največjo težo pa je pogovoru dalo število poslušalcev, ki je že s svojo prisotnostjo potrdilo, da je tema aktualna in zanimiva in da prebivalci želijo biti soustvarjalci razvoja mesta.

Kaj je vzbudilo pozornost, kaj je izzvalo razmišljanja, kaj je pomembno izpostaviti, pa tudi, na kaj s(m)o pozabili; kaj je podobno in kaj raznoliko, o čem bi bilo vredno ali celo nujno še razpravljati, kaj je in (ali) kaj bo usodno zaznamovalo razvoj mesta in doline – nekaj tega je opisanega v nadaljevanju.

TOVARIŠTVO ali ZAUPANJE

Rezman je izpostavil pomen tovarištva in zaupanja v predpostavljene, pozitiven odnos po horizontali in vertikali. Izjave kot npr. *‘pokazali smo, da znamo stopiti skupaj,’* *‘naslonili se bomo na tiste, ki so fleksibilni,’* so še danes del mestnega besednjaka. Sorodni pojem tovarištvu je predpisano udarništvo; nekoč praktičen pripomoček za aktiviranje množic, danes pa močna zgodba, del nematerialne dediščine, točka, preko katere se ljudje z mestom poistovetijo in ga aktivneje dojemajo še sedaj. Tovarištvo je poleg pozitivne občeloške drže odsevalo tudi razumevanje duha tedanjega časa; brez njegovih učinkov bi bila gradnja mest in družbe otežena.

Vprašanje je, kakšno držo potrebuje današnji čas; udarnik je postal potrošnik, čas je, da to vlogo preseže. Če smo včasih gradili za vse, je danes lahko vodilo ‚reciklirajmo in ohranjajmo za vse, in to skupaj‘. Zaupanje v predpostavljeno, odločevalca, zahteva dodaten napor, ne sme biti

slepo, ampak aktivno in argumentirano. Ne gre za poziv k večni skepsi ali upor, temveč za poziv k aktivnemu spremljanju dogajanja in odzivanja nanj: udeleževanja volitev in predstavitev prostorskih posegov, dajanje smiselnih pripomb in sodelovanje v prostovoljnih aktivnostih. Zdrava skepsa do odločevalcev in kritičen pristop do posegov sta proaktivna: zahteve po participaciji javnosti so del predpisov, čas je, da se ponotranjijo in preidejo v prakso: aktiven in soudeležen meščan je za odločevalce koristen, saj je vir mnenj, možnih rab in informacija o potrebah ... Odločevalci morajo soudeležbo meščanov omogočiti ne le s predstavitvijo rezultatov (obveščanje o končnih dejstvih), ampak z vključevanjem v čas snovanja.

ŠOŠTANJ IN VELENJE, ŠOŠTANJ ALI VELENJE

Tekmovalnost in nasprotovanje med Velenjem in Šoštanjem je vseskozi prisotno, a ga vsi zanikajo. To vprašanje izhaja iz zgodovinskih dejstev, da je Šoštanj naselje, ki je bilo *politično, upravno in gospodarsko središče Šaleške doline*, ko *Novoga Velenja* še ni bilo; z njegovim nastankom pa je to vlogo izgubilo (leta 1963 je bil prenesen sedež občine v Velenje).³² Odločitev o intenziviranju pridobivanja lignita po drugi svetovni vojni in posledični izgradnji novega mesta je Šoštanj potisnila na rob, ga opredelila kot industrijsko območje in določila, da vse, kar je severno od železnice a skupaj z Družmirjem potone. Šoštanj, razumljivo, tega ni nikoli sprejel, kar potrjuje med drugim tudi veselje odločevalcev na obeh straneh ob nastanku novih občin – ena dolina se je razdelila med dve občini in dve mesti. Tudi urejanje prostora je nekakšno tekmovanje v iskanju čim bolj atraktivnih, ne pa celovitih rešitev; vsak *lastnik* načrtuje v svojem prostoru na svoj način in išče rešitve, ki sledijo njegovemu interesu. Nobena institucija v dolini nima pregleda nad celoto (kakšni

³² Spletna stran Občine Šoštanj, <https://www.sostanj.si/objave/175>.

načrti in raziskave so že bili narejeni, kakšni nastajajo in ali so uporabni, jih je smiselno upoštevati ali ne, koliko diplomskih nalog mladih se je (bo) ukvarjalo z dolino?). Posledično nastajajo posamezne rešitve (ureditve), ki četudi so morda celo zanimive, dobre ali celo poslovno uspešne, ostajajo parcialne; nejasno je tudi, kdaj in kako (če sploh) se bodo sestavile v celoto.

Nastala dva dela doline sta družbeno, politično, okoljsko in gospodarsko razdvojena in pozabljata, da sta še vedno le ena dolina, s skupnimi ugrezninami in skupnimi vodnimi površinami, številnimi skupnimi službami (komunala), težavami (ekološkimi, prostorskimi), medsebojnimi vplivi delovanja gospodarskih družb in obeh občin ... ter najpomembnejše: s (številnimi) prebivalci, ki oboje sprejemamo kot celoto. Na pogovoru se je Danijela Brišnik opredelila kot Šalečanka in tako izpostavila nesmiselnost delitve na dve entiteti. Zagotovo ni edina! Prepletenost ljudi v prostoru je velika – dnevne migracije v mladosti zaradi šole, kasneje zaradi dela ..., pogoste so tudi trajnejše selitve znotraj doline; verjetno ni ne Šoštanjčana ne Velenjčana, ki ne bi imel vsaj znanca v Velenju ali Šoštanju. Zato bi se morali odločevalci kljub formalni ločenosti iskreno povezovati – raznolikost (morda predvsem politično) pa razumeti kot prednost, ne kot omejitev. Morda pa je nasprotovanje in tekmovanje med Šoštanjem in Velenjem zgolj fasada, za katero se skriva skupen interes odločevalcev (deli in vladaj)?

NEKOČ JE BILO JEZERO³³... DANES SO ŠALEŠKA JEZERA³⁴

Podzemno pridobivanje lignita, ki se razteza od Velenja do Šoštanja in povzroča pogrežanje nadzemnih površin,

³³ Uporabljen naslov knjige: Gustav Šilih, *Nekoč je bilo jezero*.

³⁴ Večji del teksta povzet po Saša Piano, *Ugrezninsko območje – krajina, ki povezuje in ločuje Velenje in Šoštanj*, predavanje na strokovnem posvetu v organizaciji DKAS, Vse krajine štejejo, del 2, srečanje KPK, Primestne krajine, Ljubljana 2019.

se je začelo na ‚velenjski‘ strani doline in se postopoma seli proti ‚šoštanjski‘; v isti smeri poteka tudi nastajanje jezer, umirjanje terena in posledična sanacija. Jezera mesti prostorsko ločujejo, a so hkrati skupaj z obvodnim prostorom primestna krajina obeh in povezovalni element njunih prebivalcev. Pomembno sooblikujejo podobo doline in predstavljajo identiteto Šaleške doline, Šoštanja in Velenja (na ta pomen jezer je v pogovoru opozorila tudi Tina **Trampuš**). To je prostor, ki smo ga domačini posvojili, prostor, kjer na različne načine, v različnih delih dneva in ob različnem vremenu vsak najde kaj zase.

Kljub temu pa je ugrezninsko območje še vedno aktivno industrijsko območje. Škalsko, Velenjsko in Družmirsko jezero so nastajala (še nastajajo) postopoma, ko ugrezninske kotanje polnijo zaledni vodotoki; številna manjša jezera (nekdanji tajhti) so izginila oz. so zasuta. Če bi se eksploatacija povsem podredila razpoložljivim virom lignita, ne bi bilo novega Velenja in večjega dela Šoštanja, vodne površine pa bi segale od Šaleka do Topolšice (obsegale bi blizu 7 km²).

Jezera skrivajo glavno zgodbo doline. Območje je doživelo velike spremembe; intenzivnejše, kot je bilo odkopavanje, hitreje se je spreminjal prostor. Starejše generacije so lahko opazovale spremembe iz kmetijske v degradirano ugrezninsko krajino, do jezer in ‚sonaravno sanirane‘ objezerske krajine. Potopljene njive in domovi so v ljudeh, predvsem starejših, še živi. Mlajše generacije so z jezeri rastle.

Kljub številnim dobrim idejam, uspešnim dogodkom in privlačnosti prostora, v katerega prihaja vse več zunanjih obiskovalcev, se razdeljenost na dve lokalni skupnosti najbolj odraža na območju jezer. Manjka skupen prostorski načrt celotnega objezerskega prostora. Nepovezano, parcialno, zgolj tehnično in sanacijsko ali zgolj atraktivno in populistično načrtovanje vsake občine posebej lahko vodi tudi v ‚trajno izgubo‘ iz degradacij nastale skupne vrednote – dragocenosti obeh mest. Kot da dejstvo, da je prostor živ, zelen in dostopen vsakomur, nima prave vrednosti (kot da dolina že ni plačala preveč s svojim prispevkom k velikemu ogljičnem odtisu).

Nekoč je bilo jezero. Danes so spet jezera. Gledano iz perspektive zemeljskih let je to korak nazaj k prakrajini, je izhodišče nastajanja novih fosilnih goriv. Ali bo nekje na tej poti ta jezerska krajina povsem urbanizirana? V tem smislu ne moremo mimo idej o razvoju turizma. Nazoren primer je Velenjska plaža; četudi voda formalno ni kopalna, se je pokazal pomen jezera s kopališčem, ki je vsako leto množično obiskano in je Velenje postavilo na turistični zemljevid. Je krepitev turizma res strateška odločitev? In kaj to pomeni za domačine? Kot navaja Tina **Trampuš**, bi jezera ‚namenila predvsem Velenjčanom‘ – je to le skepsa, osebni, parcialni, celo egoistični pogled ali modra odločitev? Kaj pa poselitev – se bo začela približevati vodnim površinam z željo po privilegiju razgleda na sanirana jezera? Ali pa bo urejena sonaravno (z enostavnimi, a estetskimi posegi in premišljeno dodanimi vsebinami, z nizkim ogljičnim odtisom in ugodno okoljsko bilanco) kot protiutež vsem preteklim in sedanjim negativnim vplivom ter prepoznana kot dragocena vrednota – Narava.

Odločitev med eno ali drugo (skrajno) vizijo naj bo odvisna od vseh udeležencev urejanja prostora, nikakor pa naj ne bo podvržena moči kapitala in parcialnim interesom (da le ne bi potonila kot Rezmanovo Pozojvelenje).

ZASNOVA VELENJA – MODERNISTIČNI URBANIZEM – VREDNOTE ZA DANAŠNJI ČAS

Na okrogli mizi je bilo izrečenih veliko pohvalnih besed o modernistični zasnovi mesta. V čem je njegova formula za današnji čas?

Mesto sestavlja velika količina odprtega prostora in specifičen razpršen način umestitve objektov, alternativa robni pozidavi, kakršna tvori večino evropskih mest. Takšna zasnova omogoča luksuzne pogoje osvetljenosti, prezračenosti in bližine zelenja – kvalitete, ki se jim sodobne urbanistične zasnove pod diktatom kapitala in donosne izrabe prostora le redko približajo.

Coniranje omogoča koncentriranje sorodnih dejavnosti in njihovo nemoteče sobivanje. Prometna mreža vzpostavlja veliko količino površin, namenjenih pešcem. Odprti prostori brez ograj vzpostavljajo specifičen odnos med zasebnim in javnim; obe entiteti se prelivata in že desetletja vzpostavljata uspešno sobivanje, kar je jedro sodobnega pristopa k javnim površinam, namenjenih vsem. V odprtem prostoru nastanejo površine različnih možnih rab, prostori dogovora.

Arhitekturna vrednost posameznih objektov variira; tkivo sestavljajo arhitekturni presežki in elementi dediščine (npr. kulturni dom) ter anonimno tkivo, ki lahko zlahka prenese nove kvalitetne adaptacije, med drugim tudi zato, ker se zaradi razmaknjenosti posameznih volumnov njihov moteči medsebojni vpliv zmanjša.

Drevesa v modernistični zasnovi prevzemajo najširši spekter vlog, njihov delež pri soustvarjanju prostora je z arhitekturnega vidika ključen. S svojo obliko in podobo, spreminjanjem skozi letne čase in rastjo vnašajo v mesto dinamiko in mehko, z vidika uporabnika pa še poudarjajo kakovostno zasnovo mesta, saj se prebivalci v njem z njimi vse bolj počutimo.

Modernistično zasnovo lahko pojmujeemo kot likovni presežek, dediščino ali kot prostor, zasnovan v preteklosti, ki pa dobro deluje še danes; s tem nosi nematerialno vrednoto: mesto, v katerem bivamo in čutimo njegove pozitivne učinke, lahko deluje kot model bivanja, ki ga ob načrtovanju lahko smiselno povzameš in dopolniš.

DREVESA IN MESTO V PARKU

Okrogla miza se ni dotaknila le zelenih površin, ampak tudi konkretno dreves; debata se je razširila in se v času do oddaje članka prenesla na splet in pogovore ob 'nedeljskem kosilu'.³⁵ V čem je sploh njen vzrok in smisel? Sprožajo jo

³⁵ '... a dejansko so se zakoni začeli spreminjati šele, ko je ... postala tema pogovorov pri družinskih kosilih ...', Dolenc, Sašo. Od genov do zvezd, osupljive zgodbe iz sveta znanosti. Društvo Bralna značka. Ljubljana. 2017

primeri nestrokovnega obrezovanja, t. i. obglavljanja, saje-nje neprimernih drevesnih vrst in v zadnjem času odstranitve dreves ob gradnji kolesarskih stez. Oglašajo se strokovnjaki in laiki. Mesto se je zganilo.

Spekter meščanov, ki govore v prid dreves, je pisan, nekateri so do njih brezbrizni, nekatere drevesa motijo; listje se jim nabira v žlebovih, 'veter jim ga nosi v hišo.' Kar je za nekatere stres, je za druge poezija. Stopimo korak nazaj. Zakaj so sploh tako pomembna?

Začnimo tiho, pri sebi: drevo je spomin ('zrasel sem z drevesi,' **Korpnik**), cvet, sad, šumenje, pesem ptic ... Rado-sti ne le nas, ampak je dom veliko živim bitjem.

Skozi prizmo našega udobja je drevo v mestu senca, kisik, čistilec prahu in skladišče vlage. Gledano s tehničnega vidika zahteva oskrba drevesa v mestu od pristojnih vztrajno pozornost in vzdrževanje, v pomoč pa jim je dejstvo, da drevo primerne vrste, umeščeno ali puščeno na pravem mestu, v primerjavi s stavbo odlično skrbi samo zase: je nahranjeno, osončeno, statično ustrezno in relativno dolgoživo. Dreves ni treba siliti, da so lepa, to jim moramo le omogočiti.

Drevesa soustvarjajo arhitekturno podobo mesta. O teži te trditve so mnenja arhitektov, tudi udeleženih na okrogli mizi, deljena: nekateri so njihovi močni zagovorniki (**Gobje****vić**, ki meni, da njihova lepota presega lepoto mestnega grajenega tkiva, in **Trampuševa**, ki pozorno spremlja dobrobit največjih očakov); večina pa je zmernih vključevalcev: ti sicer drevo vidijo kot vitalen in estetski del prostora, ki pa je po potrebi zlahka odstranljiv ter zamenljiv z mlajšo različico. So pa tudi taki, ki menijo, da drevesa stavbe nekako zakrivajo.

Vloga dreves v Velenju je presežna vsemu naštetemu, v modernistični zasnovi omogočajo tvorbo urbanistične entitete 'mesto v parku' in delujejo celo na arhitekturni ravni. S tem se približajo močni teoretski referenci: Laugierjevi koči

zgodnjega človeka (1753),³⁶ ki v likovni upodobitvi prikaže arhetipsko povezavo stavbe in drevesa kot izvor arhitekture. V zasnovi, ki združuje preprogo zelenja in preproste kubične objekte modernistične estetike, vnašajo drevesa bogato paleto prostorskih učinkov. V horizontalnem smislu ustvarjajo dodatno plast in globino. Pogled do objekta se lahko sprehodi skozi zelenje, kar bogati zaznavni vidik prostora, še več: strukturi kubičnih objektov dodajajo učinek ‚manjkajočih‘ nadstreškov, kolonad in polzaprtih prostorov, ti višino stavb približajo merilu človeka. Kar občudujemo v kolonadah italijanskih renesančnih mestnih rešitev, v Velenju zagotovijo drevesa. Ustvarjajo strukturiranost prostora in bogastvo telesnih zaznav; človeka, ki živi v civilizaciji prevlade pogleda³⁷ (ekrani, telefoni ...), vrača z vsemi čuti v konkreten prostor. Drevesa mora umeščati v prostor stroka, krajinski arhitekti in arhitekti z roko v roki. Pomembno je povedati, da drevesa ne sesuvajo avtorskih poetik graditeljev, avtor mora biti sposoben vplesti stavbne kvalitete dreves v svojo zamisel.

Navedimo dva konkretna primera: namesto paviljona za koncerte imamo pred kulturnim domom magnolijo, pred gimnazijo nimamo velikega nadstreška, imamo pa hrast. Drevo je lahko tudi zaščitna znamka in sidrišče identitete (#hrastpredgimnazijo#, #koncertipodmagnolijo#).

MESTO V PARKU – POVRŠINE – TRAJNOSTNA MOBILNOST – HOJA – KOLESA – IGRA

Tina **Trampuš** je opozorila na razkošje velike količine odprtih in zelenih površin, kvaliteto, ki si jo večina evropskih mest lahko samo želi. Površine v modernističnih zasnovah in

³⁶ Laugier, Marc Antoine: *An Essay on Architecture*, Hennessey-Ingalls, Los Angeles 1977.

³⁷ Palaasma, Juhani. *Oči kože. Arhitektura in čuti. Studia humanitatis*, Ljubljana 2007.

v določeni meri tudi Velenju veže vsaj troje lastnosti: velik delež je zelenih, velik delež je namenjenih pešcem in kolesarjem, posamezne površine niso ločene z ograjami. Posledica je množica površin različnih rab in značajev, rabe niso strogo usmerjene, zapovedane ali prepovedane. Pred bloki še vedno vztrajajo vrtilčki brez ograj, na utrjenih površinah se prepletajo hoja, umirjeno kolesarjenje, igra, počitek ... Bivanje na njih je sproščujoče in vključujoče, potrebuje pa družbo dogovora. Koliko časa še? Površine sporazumne rabe nosijo sporočilo o stanju duha v kraju.

Darja **Matjašec** je izpostavila enega glavnih izzivov sodobnega načrtovanja: snovanje površin za vse, ne glede na njihovo starost, socialni status, izobrazbo ... V Velenju take površine že imamo, od tod tudi občudujoč odnos večine strokovne javnosti do lokalnega tkiva ter poziv sokrajanom, da se tega zavemo. Pomembno je, da se ta lastnost ohranja in pravilno usmerja, v teh naporih je tudi sidrišče najnovejših javnih in zasebnih debat na temo kolesarskih poti in dreves. Prehod na kolesarjenje je velik civilizacijski korak k ohranjanju zdravega okolja in zdravja ljudi, pa vendar lahko ob neprimerni zasnovi poseže v druge elemente, ki imajo enak cilj: zelenice, drevje in površine za hojo. Kolesarjenje je alternativa avtomobilu, kolesarske steze morajo jemati površine cestam. Vsako načrtovanje, ki si vzame čas in vključi strokovno znanje, potrebno za ta poseg, ter kolo umesti tako, da ne zaje zelenih površin in dreves, je dragoceno.

STARO VELENJE : NOVO VELENJE

Kot je spomnila Darja **Matjašec** na prisotnost protestantske kulture, ali je izpostavil **Poles**, da je Velenje tudi 'dolina gradov', ali nenazadnje navedla **Brišnikova**, da se konservatorji večinoma ukvarjajo s starimi trškimi jedri, je očitno, da ni vrednost le v novem. Staro Velenje je pomemben del mesta, ki ga je hitro nastajajoči socialistični čudež v duhu

časa negiral.³⁸ Po **Korpniku** se je ideal modernizma, *„zgraditi novega človeka“*, v Velenju realiziral, *„ker ni bilo drugega, bila je praznina in bila je odmaknjena“*; zagon tej realizaciji pa je dalo v tistem času veljavno prepričanje, *„da je staro manj vredno“*. Za odnos *„Novega Velenja do Starega Velenja“* to zagotovo drži; novo je nastalo ločeno od starega, a blizu njega. Dolgo časa je bila med njima velika zelena površina; z umestitvijo Foitove ceste in blokov ob njej sta se stari in novi del fizično dotaknila, a sta zaradi ene najbolj prometnih mestnih ulic še vedno povezana le vizualno in prometno. Prihodnji izziv je, kako ju tudi vsebinsko in funkcionalno povezati; to pomeni, da je potrebno povezati dve zaključeni celoti. Ker se Staro Velenje ponovno intenzivno obnavlja (večje prenove je bil deležen v zadnji četrtini prejšnjega stoletja), se s tem v zvezi porajajo vprašanja: Ali to napoveduje oblikovanje dveh centrov? Ali morda Titov trg z okolico izgublja to vlogo? Že v preteklosti so bili namreč prisotni očitki načrtovalcem in upravljalcem, da mesto nima zasnovanega pravega centra; tako Pogačnik navaja: *„Velenje je poleg Nove Gorice naš edini primer naenkrat zgrajenega mesta. ... Velenje ... je s svojim zelenjem, pešpotmi, zračnostjo in komunalno urejenostjo predstavljalo za tisti čas pomemben urbanistični dosežek, ki pa mu je tudi manjkala intimita, v sebi zaključen center, „duša mesta“, s katero bi se prebivalci identificirali ... center naselja s programom, brez katerega mesto ne more živeti.“*³⁹ Predvsem meščani, ki so se v Velenje preselili iz večjih mest, so v preteklosti temu pritrjevali. Toda ta, po Pogačniku *„nerazviti center“*, je prostor, s katerim se številni prebivalci identificiramo, in kot izpostavlja Tina **Trampuš**, *„je mesto bogatih srečanj in mnogih prireditev.“*

³⁸ Kot navajajo mnogi, je modernizem negiral staro, npr. Zdravko Mlinar, O prostorsko-časovnem (ne-)redu ob „koncu velikih zgodb“, v Ilka Čerpes in Miha Dešman, O urbanizmu, Kaj se dogaja s sodobnim mestom, 2007, str. 341–369.

³⁹ Andrej Pogačnik, Urbanizem Slovenije, Oris razvoja urbanističnega in regionalnega prostorskega načrtovanja v Sloveniji, Ljubljana, 1983.

Še vedno imamo težavo dveh centrov; oba se tudi programsko praznita, raznolikost dejavnosti se manjša (nakupovalni centri ob vpadnicah in na robu mesta, prenos mnogih aktivnosti na svetovni splet). Če bodo s Titovega trga na jezero prestavljene številne množične prireditve, bo pestrost ponudbe še manjša. Nedavno pa se je center z novo promenado celo razširil tudi preko Pake. Nastajajo trije centri? Če se vsi povežejo v enega, bo njegova velikost nesorazmerna z velikostjo mesta. Za Velenje je to težko rešljiva urbanistična zagata. Posledično in nenazadnje, tudi zagata za prebivalce – iti v soboto na tržnico v center novega Velenja, na kavo v Staro Velenje, na prireditev ob jezero ali enostavneje in že izkušeno – na vse naštetu kar v nakupovalni center?

KULTURNA DEDIŠČINA – DEDIŠČINA MODERNIZMA

Zgodovina Velenja in Šaleške doline je dolga in pisana. Dediščina gradov, grajskih vrtov in meščanskih vil umesti kratko povojno obdobje v trdno zibelko preteklih dob. V času, ko je modernizem že zdavnaj zapustil obdobje deteta in ko se zdi, da se lahko njegovi ostanki hipoma postarajo, ima pogled na prostor kot sestavo izmenjujočih se obdobji neko svežino; nismo le v dobi nostalgije po slavnih gradnjah modernizma, tudi v tem obdobju so možne in nujne dobre rešitve. Če sta z umetnostnozgodovinskega vidika zgodovina gradov in modernizma enakovredni, pa z načrtovalskega dediščina modernizma prvo bistveno prekaša. Modernizem je skupnosten, gradnja gradov in vil pa točke relativno individualnih prizadevanj. In v tem je njihova posebnost: v mrežo modernizma se lahko skupaj z ostalimi kvalitetnimi arhitekturami starejših dob vpnejo kot atrakcija in nosilec programov.

Danijela **Brišnik** je opozorila na vrzel v obravnavanju modernizma; ko se je potrebno objektov lotiti z vidika varstva, je to večinoma še vedno v podrejenem položaju; v primerjavi s starejšimi obdobji je redkeje obravnavan, 'večinoma se ukvarjamo s starimi trškimi jedri.' Na nekaterih

enotah primanjkuje ustrezno izobraženega kadra oz. je ta pogosto preobremenjen (**Sitar**). Hkrati pa realnost kliče k takojšnjemu ukrepanju⁴⁰ in ne dopušča čakanja na kritičen pogled z distance let: mnogi objekti modernizma kljub kvalitetni zasnovi propadajo, saj so bili zaradi specifične gradnje (hitro, poceni) pogosto nekvalitetno izvedeni. V Velenju se posegom v modernistično tkivo ne moremo izogniti. Z vidika teoretske obravnave je to obdobje, ki postavlja Slovenijo in Velenje na poseben zemljevid svetovne arhitekturne zgodovine in sodobnih raziskovalskih praks; raziskovanje modernizma je 'in'. Velenje je leta 2013 sodelovalo pri mednarodnem projektu *„Arhitektura totalitarnih režimov“*,⁴¹ v okviru katerega je nastal tudi arhitekturni vodnik *„Velenje : sprehod skozi mesto moderne“*.⁴² Pomemben delež k obravnavi obdobja je prinesla tudi razstava Krajinskoarhitekturni elementi prvotne zasnove Velenja⁴³, s tem da je opozorila na pomen in ogroženost te plasti podobe mesta. Omeniti pa je potrebno še dve razstavi, Nedokončane modernizacije: Med utopijo in pragmatizmom (MAO Ljubljana),⁴⁴ ki obdobje postavlja v

⁴⁰ 'Leta 1998 sta študentki Tina Gregorič in Aleksandra Dolenec v okviru seminarske naloge valorizirali objekt Učnih delavnic arhitekta Savina Severja in pripravili predlog njegove prenove ... S pobudo, da se objekt zaščiti in se ga z novo vsebino prenovi, smo se obrnili na službi, ki skrbita za prostor (MOL) in kulturno dediščino (LRZVNDK). Naša vloga ni bila uspešna. Učne delavnice so bile porušene v začetku marca 2000, brez opaznejše reakcije strokovne javnosti. Ob soočenju s tovrstno problematiko zaščite moderne arhitekturne dediščine je na pobudo Ministrstva za kulturo RS nastala raziskovana naloga Evidenca in valorizacija slovenske moderne arhitekture med 1945 in 1970.', Maruša Zorec. Uvod k Evidenci (glej sklic 48).

⁴¹ Architecture of totalitarian regimes of the XX Century in urban management. Različne lokacije. Od januarja 2011 do junija 2013. <https://www.velenje.si/uprava-organi-obcine/10080>.

⁴² Velenje : sprehod skozi mesto moderne : arhitekturni vodnik. Rok Poles. Velenje. Mestna občina, 2013.

⁴³ Razstava Krajinskoarhitekturni elementi prvotne zasnove Velenja. Saša Piano, Kaja Flis, Julijana Šumič, Lucija Pečovnik, Linda Sušec. Festival Velenja – Galerija Velenje, MO Velenje. Velenje, 2016.

⁴⁴ Razstava. Nedokončane modernizacije: Med utopijo in pragmatizmom. MAO muzej za arhitekturo in oblikovanje, Ljubljana. 3. 12. – 31. 3. 2013.

jasen nepopulistično obravnavan zgodovinski kontekst,⁴⁵ ter razstavo v newyorški MoMi, *Toward a Concrete Utopia – Architecture in Yugoslavia*,⁴⁶ ki je nastala na osnovi fascinacije nad ljubljansko predhodnico⁴⁷ in ki je postavila obravnavano obdobje in duha, ki ga nosijo njegove rešitve ('whose forward-thinking contributions still resonate today'⁴⁸) pred oči širše svetovne javnosti.

Na splošno je skrb za poznavanje obdobja odveč. Poleg navedenih razstav so v Sloveniji v preteklih letih izšle monografije in (ali) potekale razstave o večini modernističnih avtorjev (obravnavani so bili Edvard Ravnikar, Milan Mihelič, Danilo Fürst, Savin Sever, Ilija Arnautović, Stanko Kristl, če naštejemo le nekatere). Že od leta 1990 je aktivna tudi slovenska sekcija DOCOMOMO⁴⁹ (od leta 2005 enakopravna članica mednarodne zveze): *'Zato je delo slovenske sekcije DOCOMOMO'⁵⁰ in tudi drugih pobud, med katerimi je treba izpostaviti projekt Evidenca 1945–70⁵¹, eden najdragocenejših in najpotrebnejših segmentov varstva slovenske arhitek-*

⁴⁵ Matevž Čelik: 'Jugoslovanska arhitektura je pred dobrimi desetimi leti vse bolj zanimala tuje strokovnjake, kustose, arhitekte. Dojemali in predstavljali so jo kot eksotično arheologijo, brez zgodovinskega konteksta in razumevanja, kako in zakaj so nastali posamezni projekti. Fotografije partizanskih spomenikov in spominskih obeležij so v določenem trenutku preplavile internet. O jugoslovanski arhitekturi so pisali kot o umetnosti civilizacij z drugih planetov,' v: Vesna Milek, Intervju z Matevžem Čelikom, direktorjem Muzeja za arhitekturo in oblikovanje – MAO. Delo. 22. avgust 2020.

⁴⁶ Razstava. *Toward a Concrete Utopia - Architecture in Yugoslavia. 1948–1980.* MoMA, New York. 15. julij, 2018–13. januar 2019.

⁴⁷ 'Arhitektura bo morala postati bolj ponižna, obenem pa politična', v: Vesna Milek, Intervju z Matevžem Čelikom, 2020.

⁴⁸ Moma: <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/3931>.

⁴⁹ DOCOMOMO. http://www.docomomo.si/o_nas.html.

⁵⁰ Mednarodni komite za dokumentiranje in varstvo zgradb, lokacij in sosesk modernističnega gibanja.

⁵¹ Evidenca in valorizacija objektov slovenske moderne arhitekture med leti 1945–70. Prof. Vojteh Ravnikar, Maruša Zorec, Tina Gregorič, mag. Nataša Koselj. Ljubljana 1999/2000.

*turne dediščine.*⁵²

Poseben segment dediščine predstavlja v tem pogledu tudi nematerialna dediščina udarništva. **Sitarjeva** vidi v njej proaktiven segment velenjske mestne zgodovine: ljudje, ki so Velenje gradili, oz. njihovi potomci, so še živi, z objekti se identificirajo in lahko lažje razumejo smisel njihovega ohranjanja.

Sodobni pogledi na varstvo obstoječega in nastajajočega tkiva pa kličejo po vključevanju varstva že v njihove zasnove (**Trampuš**).

VARNOST, KI JO PONUJA PREMOG, IN STRAH, KAKO POTEM

Velenje je nastajalo in raslo še do nedavnega v varnem naročju premoga (prosto po **Rezmanu**). Ta varnost se je in se še odraža na več načinov: kopanje premoga je zagotavljalo ekonomsko varnost posameznika, njegove družine in celotne skupnosti; omogočalo je načrtovanje in razvoj mesta. ‚Črni‘ denar je ‚zakrivil‘ dolga leta brezskrbnosti za prebivalce in lokalno politiko. Danes, ko ga zmanjkuje, pa vizija mesta in doline ni več jasna. Čeprav je pridobivanje lignita in z njim povezane dejavnosti podoba doline povsem spremenilo, ker je povzročilo obsežne in kompleksne vplive (degradiran prostor, onesnažena voda, zemlja in zrak), smo se prebivalci v njej počutili varne; predvsem zato, ker smo za razliko od večine sivih rudarskih in industrijskih mest živeli v svetlem, novem in zelenem mestu. Velenje že plačuje ceno za nadstandard, ki ga živi, še višjo ceno pa plačujejo ali so plačali drugi kraji doline, predvsem Šoštanj, Zavodnje, Škale ..., še najbolj pa Družmirje. In četudi so nekateri načenjali teme o tem, kaj bo potem, ko premoga več ne bo, ‚Dolina‘ o tem očitno zares ni nikoli razmišljala ali pa si je, živeč v lagodnem

⁵² OUTSIDER, 19. avgust 2018. Miloš Kosec. <https://outsider.si/konferenca-docomomo-2018/>.

ugodju, zatiskala oči. Danes, ko smo tik pred tem, da premoga zmanjka (podatki o zalogah so zelo različni), vsaj tisti, ki ne delujemo v politiki, še vedno ne vemo, kakšna je razvojna vizija doline. Občutka varnosti premog zagotovo ne zagotavlja več. Kaj to pomeni za Velenje, dolino?

Razpravljalci so se tega vprašanja dotaknili večplastno in posredno nakazali, da je skrb, morda pa tudi strah prebivalcev prisoten in upravičen: **Rezman** je načel temo *„varnost, ki jo ponuja premog.“* **Korpnik** pa nadgradil, da je *„izoliranost, ki je Velenje omogočila, trenutno njegov problem“*; z razmislekom o *„nadejanju pozitivnega, a zavedanju možnosti negativnega scenarija“* razvoja doline pa je dopolnil **Gojević**.

Načrtovani sosežig premoga in predelanih odpadkov v TEŠ vzbuja strah in vse več nezaupanja; mnenja o sprejemljivosti novih okoljskih vplivov, ki bi jih lahko povzročil, pa so različna. Porajajo se tudi vprašanja, kdo bo po eksploataciji financiral ureditev nesaniranih ugreznin. Višinska razlika med jezeri in nenehno pogrezanje zahtevata stalno vzdrževanje predvsem nasipa med Velenjskim in Družmirskim jezerom; strah, da bo ta popustil, je velik. *„Študija o možnosti združitve Velenjskega in Družmirskega jezera“*⁵³ je zaradi skrbi, kaj bi se posledično zgodilo s Pesjem, obležala v predalu; časovno in tehnološko sicer zahtevna združitev bi za stalno zaščitila Šoštanj in razrešila skrbi Šoštanjčanov. Zato tudi strah, kdo in kako bo vzdrževal nasipe med jezeri, predvsem pa, kaj bo naloženo (odloženo) v nasip med Velenjskim in Družmirskim jezerom (predelano blato iz čistilnih naprav, stranski produkti sosežiga v TEŠ)?

⁵³ Saša Piano in sod., Študija o možnosti združitve Plevelovega in Šoštanjskega jezera, Zavod za urbanizem Velenje.

GOSPODARSTVO⁵⁴

Na pogovoru ni bilo veliko besed neposredno ali bolj poglobljeno namenjenih gospodarstvu, čeprav je le-to ključni element razvoja, tudi prostorskega (močno vpliva na podobo in urejanje prostora). Zato bi ga bilo vredno postaviti kot osrednjo temo podobnega pogovora. Lahko pa v tem pogledu izpostavimo:

zaskrbljenost **Rezman**a (*,koln, mesto je odvisno od njega‘*) in **Gojevića** (dvom o sposobnosti Velenja, da preživi brez Premogovnika, pa tudi o pomenu Gorenja);

prisposodbi **Rezman**a in **Korpnika** o Velenju kot otroku, ki ga rudnik še ni izpustil iz rok, stajice;

razmišljanje **Korpnika**, da mestu *,manjka nekaj funkcij‘* in da *,današnje Velenje potrebuje delovna mesta in sodobne tehnologije‘*, ter

morda nekoliko preveč optimistično videnje **Morija**, *,glede prehoda v zeleno prihodnost‘* in *‘da bomo kot ekipa vse popeljali v neko čisto novo dimenzijo; imamo priznanje Slovenija Green.’*

Gospodarstvo doline (zelo poenostavljeno) temelji na treh stebrih: premogovniku, elektrarni in tovarni gospodinskih aparatov. Kot so navedeni, so tudi kronološko nastajali:

Čeprav prve omembe nahajališč lignita segajo v 18. stoletje in je začetek premogovnika leto 1875, se je intenzivno izkopavanje začelo šele v drugi polovici 20. stoletja; takrat so potrebe po premogu skokovito narasle in dosegle vrhunec z izkopom 5 milijonov ton na leto.

Neposredno z odkopavanjem premoga je povezano pridobivanje elektrike. Že leta 1929 je bila v Velenju zgrajena prva TE, leto 1946 pa je začetek TE Šoštanj; danes (v glavnem) obratujeta dva bloka (TEŠ 5, TEŠ 6) in dve plinski turbini; iz lignita in zemeljskega plina pridobijo eno tretjino, v kriznih obdobjih pa tudi polovico električne energije, ki jo

⁵⁴ V tem poglavju se namerno izogneva okoljskim temam, a samo zato, ker o njih razpravlja že v drugih poglavjih.

porabimo v Sloveniji, hkrati pa s toplotno energijo oskrbujejo celotno Šaleško dolino.

Posredno je z rudarjenjem povezana selitev tedaj še Okrajnega kovinskega podjetja Gorenje iz vasi Gorenje v Velenje, ki je bilo leta 1960 *„hitro razvijajoči se rudarski kraj, ki je lahko zagotovil tudi ustrezno širitev in razvoj podjetja Gorenje, saj so želeli zaposliti tudi žene rudarjev.“*⁵⁵

Spreminjanje pretežnega dela doline zaradi intenzivnega odkopavanje lignita je Premogovnik do nedavnega dokaj uspešno in sproti saniral, a je to zahtevalo velika finančna sredstva. Zaradi izčrpanosti vira premogovnik gospodarsko slabi. Ideje o tem, v kaj in kako se bo prestrukturiral, so različne in še niso dokončne (zadnja je sprememba v podjetje za predelavo blata iz čistilnih naprav). Tega, da bi ga ‚preprosto‘ zaprli, pa se bojijo prebivalci, zaposleni in lokalna oblast (očitno je to še vedno nesprejemljivo). Toda tako kot Premogovnik tudi TEŠ ni več ‚zgolj šaleški‘; prehod pod okrilje HSE spreminja tudi pogled na dolino, njeno gospodarstvo, družbo in prostor. Ker premoga zmanjkuje, elektrarna intenzivno išče druge vire; očitno vse bolj realen vir so odpadki oz. iz njih predelano posebno gorivo. Odločitev o tem, ali bomo sprejeli odpadke ali pa si upali zavrniti mamljivost zlata 21. stoletja, bo odločala, kakšna bo podoba in usoda Šaleške doline, Velenja in Šoštanja – umirjeno razvijajoča se in zelena ali zlata in opustošena.

Še nedavno paradni konj slovenskega gospodarstva na področju gospodinjstvih aparatov je prešel v roke ene od svetovnih gospodarskih velesil, Kitajske – države, ki ima pregovorno (ali pa je to le stereotip?) do vprašanja okolja in delavskih pravic izrazito drugačen odnos, kot ga ima naša (kot bi si želeli, da ga ima). Pretresi v njem so siloviti: kakšna bo njegova prihodnost v dolini z vidika urejanja prostora in razvoja Velenja, pa je še nepojasnjeno vprašanje; ali se bo tovarna v Velenju prostorsko širila ali krčila, je težko predvideti.

⁵⁵ Spletna stran Gorenja, <http://www.gorenje.com/highlights/si/zgodovina/sest-desetletij-gorenja>, september 2020.

Nejasno gospodarsko prihodnost doline dodatno megli očitna nepovezanost nekdanj zelo prepletenih gospodarskih gigantov, pa tudi številne neznanke, povezane s pandemijo koronavirusa. Se podoba doline v prihodnje vse bolj približuje podobi Rezmanovega Mesta na vodi (prelitje Velenjskega jezera in potop Šoštanja, uplinjanje premoga za pogon TEŠ 5, zaprtje TEŠ 6, sežig odpadkov v TEŠ 7, zaprtje Velenja in preselitev prebivalcev na ponton na jezeru, potopitev pontona)?

GRADITI ALI RECIKLIRATI

Če sledimo misli, da je ključno, da arhitekt razume svoj čas, je na dlani, da so v dobi pomanjkanja virov, presežka smeti in globalnega segrevanja aktualni pojmi skromnost, postopnost, reciklaža ter oživljanje obstoječega. Celo velikane, kot je bil Plečnik, merimo s sodobnimi merili: *‘Danes je aktualen kot arhitekt, ki je na izjemno inovativen način prenavljal obstoječe stavbe, kot arhitekt, ki je recikliral, ki je prostor dopolnjeval in nadgrajeval. Aktualen je bil njegov način postopne gradnje velikih potez z majhnimi natančnimi posegi, njegov način oblikovanja javnih prostorov s perspektive pešca’*⁵⁶ (Matevž Čelik). Navedeno je lahko tudi merilo kreativne fleksibilnosti avtorjev. Zmoremo tudi mi?

Pregled stanja ponuja drugačno sliko: najopaznejši v smislu velikosti in vpliva na okolje so trgovski objekti, nastali v zadnjih letih. Končni rezultat ni spodbuden: dejavnosti so se zaradi njih preselile, mnogi lokali v mestu so prazni oz. jih zasedajo dejavnosti, ki bi odlično delovale tudi v nadstropjih, steklene izložbe so zastrte, stik z ulico, radovedneži in potrošniki prekinjen. Paradoksalno pa prav ti trgovski objekti trpijo posledice zaradi svoje nepremišljene umestitve in predimenzioniranosti (neprijetni prazni prostori). Teoretično gledano lahko vse te prostore zapolnimo z nekimi dejavnostmi, zelenih površin, ki smo jih pozidali, pa ne moremo vrniti v njihovo izvorno stanje. V čem je torej glavna zagata teh

⁵⁶ ‘Arhitektura bo morala postati bolj ponižna, obenem pa politična’, v: Vesna Milek, Intervju z Matevžem Čelikom, 2020.

velikanov? Umikajo se na prostore, kjer ni grajene okolice in okoliščin, kolateralna škoda je, da zapolnjujejo praznino, ki bi bila lahko zelena, povzročajo mešanje prvotnih rab, privlačijo program iz centra, ta pa se prazni in mrtvi.

„Praznujmo“ torej mesto tako, da ga uporabljajmo. Če je Le Corbusier trdil nekako v smislu: *‘Arhitektura je igra teles v svetlobi’*,⁵⁷ bi ga lahko danes parafrazirali: ‘igra ljudi v arhitekturi le-tej omogoča, da resnično sveti, zasije.’

Velike upe polaga mesto v nastajajoči prireditveni prostor ob jezeru. Objekt, ki s svojo maso poseže v jezerski prostor in s katerega lahko zremo na okolico, spremeni značaj jezera iz zelene odprte mestne cone nestrukturiranih prostočasnih rab v relativno pozidano prireditveno rekreacijsko območje na prostem. Na okrogli mizi v okviru festivala Kunigunda⁵⁸ se govorci niso osredotočali na njegovo arhitekturno podobo, ampak na njen potencial, njene možne rabe. Če sledimo misli udeleženca novembrskega pogovora in avtorja omenjenega objekta **Polesa** so *‘Novi ustvarjeni prostori posede za nova dogajanja’*; ključno za formalni uspeh objekta bo torej, kako uspešno bo omogočil zamišljeni program in koliko dodatnega programa bo privabil. V luči predhodnih razmišljanj o pomenu obljudenosti za vitalnost mestnih prostorov bo moral biti ta program nov in ne ta, ki trenutno bogati center. **Mori** je pojasnil, da razume nastajajoči objekt kot nekaj posebnega, kar bo Velenje na svojstven način postavilo na turistični zemljevid, podobno kot stolp Vinarium Lendavo. Pomembno pa je omeniti, da je velik del domačinov privlačnost jezera in zelenih objezerskih površin prepoznaval in z veseljem uporabljal že v času njegove manj pozidane različice (**Trampuš**).

⁵⁷ ‘L’architecture est le jeu, savant, correct et magnifique des volumes sous la lumière’, Le Corbusier.

⁵⁸ Festival Kunigunda 2020, Kunigundina debata, Nov prireditveni prostor in oder ob jezeru. Letni kino Velenje, 31. avgust 2020. Pogovor je povezovala Tina Felicijan, sodelovali so Drago Martinšek, Franci Lenart, Marko Pritrznik, Matevž Pevc; <https://www.youtube.com/watch?v=AO68IVmoJaY>.

Darja **Matjašec** in Iztok **Mori** sta se strinjala, da je komercializacija javnega prostora, kakršno predstavlja agresivno oglaševanje, velika težava. Odkar je bil sprejet OPN,⁵⁹ te zagate ni več, saj je v njem zapisano, da je potrebno za vse oglaševalske posege pridobiti mnenje Občine. Delna komercializacija se navezuje tudi na prireditveni prostor ob jezeru – tržili bi mega dogodke, ti bi dopolnili vsakodnevne dogodke za meščane in mestno blagajno, kar je smiselno. Na okrogli mizi o prireditvenem prostoru⁶⁰ pa je bilo moč v času debate slišati tudi razmišljanje o obuditvi načrta plavajočih hišic (Peter Dermol) in alternativne rabe naselja Kunta Kinte (Franci Lenart) kot razpršenega hotela za turiste. Ideji vseka-kor zahtevata komentar v smislu našega pogovora: z umestitvijo hišic se intenzivno poseže v vodni prostor in spremeni njegov tihi intimni značaj, s potencialnim ponujanjem hišk turistom pa se postavita nasproti koncept zmernih najemnin za lokalne prebivalce in koncept čim višjih najemnin za turiste. Se bo v tem primeru moč upreti logiki boljšega plačnika in njenem vplivu na okolje (gentrifikacija) ter ohraniti javni interes, o kakršnem govori **Matjašeceva**?

Velik projekt, ki bi ga lahko primerno predstavili, je navsezadnje tudi urejanje in vzdrževanje jezerske krajine v podobi, ki posnema naravo, tiho, inteligentno; na izhodiščni ravni lahko, če se v nasipe ne vgrajuje škodljivih snovi, vzpostavlja vrednoto, katere valuta pridobiva vrednost: zeleno zdravo okolje.

Kam torej umestiti graditeljsko nujo? Je možno združiti dve nasprotujoči si varianti pristopa k realnosti ('Čas je za velike projekte' besede **Korpnika**, nasproti 'Čas je za male prijaznosti', kot trdi **Gojević**). Pravzaprav DA: če je ključna beseda revitalizacija in prenova obstoječega tkiva, ta omogoča tako male posege kot velike prenovе. Če zmorejo načrtovalci prepoznati veličastnost izziva prenov, se pravzaprav pogovarjamo o isti stvari. Spoznajmo, da je v dopolnjevanju prestižnost (težje je sobivati kot biti sam sebi edino merilo).

⁵⁹ OPN MOV, Uradni vestnik MOV, št. 2/2020.

⁶⁰ Festival Kunigunda 2020, Kunigundina debata, Nov prireditveni prostor in oder ob jezeru, 2020.

Bistveno je torej, da veličastnost, ikoničnost in atraktivnost prenov ter zapolnitev in ohranitev obstoječega tkiva ponotranjijo tudi investitorji, predvsem, kadar je investitor javnost in so odločevalci le njeni predstavniki.

PRAZNINE IN MERILA

Praznine in odprti prostori predstavljajo na simbolni ravni odprtost duha, v prostorskem smislu pa veliko količino zelenja, svetlobe in svežega zraka. V tem pogledu nas zanima njihov načrtovalski vidik: poznamo primere mestnih zasnov, v katerih so na majhnem prostoru nespretno nakopičene arhitekture različnih obdobj in trendov tako na tesno, da dušijo in motijo druga drugo (npr. Idrija). Vešči arhitekti dosežejo skladnost med tesno staknjenimi objekti različnih dob (npr. Plečnik), praznine in zelenje pa dopuščajo tudi morebitna medsebojna neskladja. V načrtovalskem smislu so torej pomemben korektiv, ki blaži medsebojne vplive med objekti.

Kdo se boji praznine⁶¹? Praznina ni potencial, ki čaka, da se ga zapolni, ampak bogata dediščina, ki naj se ohrani. **Trampuševa** s kritičnimi besedami ovrednoti primere zapolnitev prostora južno od Šaleške ceste z ogromnimi volumni. *„Ta druga Rdeča dvorana“* (op. p. Mercator) je eden od njih, zanj je nosilec globokega sporočila o vsepreplavljajočem potrošništvu. *„V večjem delu Evrope bi dali vse za to, kar ima Velenje: odprt prostor in zelene površine.“* Navedene gradnje in njim podobne posege oceni za korak nazaj. Gradnja ob jezeru krepi značaj mestnega rekreacijsko-dogodkovnega prostora, spremeni pa njen prostorski značaj. Če je prej veljalo: mesto (grajeno) – jezero (prazno), postaja sedaj tudi objezerski prostor vedno bolj zapolnjen. Dodaten poseg v praznino predstavlja vedno bolj visoka trasa 3RO. Razmerja v prostoru se rušijo.

⁶¹ Miloš Kosec, Kdo se boji praznine, v Outsider, 19. oktober 2018: Nedavna anketa Mestne občine Ljubljana o vprašanju, Kaj storiti s praznino Trga republike se je konča z nadvse razveseljivim sklepom: Čeprav so se občasno pojavljali pozivi k ‚zapolnjenju‘ ‚neizkoriščenega‘ trga sredi Ljubljane s prireditvami, drevesi in klopmi, je tako v stroki kot javnosti prevladalo mnenje, da naj praznina ostane – prazna.‘

Nekritično zapolnjevanje v primarno praznino ne vne-
se le volumna, ampak tudi sklop okoliških funkcionalnih
površin (dovozov, dostopov in parkirišč), ki sesuvajo logiko
osnovnega prostora.

VELENJE IN PANDEMIJA – POTREBE DANAŠNJEGA ČASA

Brišnikova je izpostavila vprašanje: Kako moder-
nizem odgovarja na potrebe današnjega časa? Obdobje
pandemije predstavlja le enega od vidikov sedanjosti, a
tako intenzivnega, da deluje pravzaprav kot stresni model.

V času pandemije, predvsem pa v pomladi, ko smo
ostali doma, se je v družbi izostrilo zavedanje o pomenu
zdravja, bivanja na prostem, razsežnosti in kvalitete javnih
prostorov. Velika tesna mesta, robne zazidave so prebival-
cem skopo odmerjala ure za sprehode. Zasnova velenjske-
ga centra in velike količine zelenega obmestja pa so vsem
omogočile kvalitetno bivanje v zelenem okolju kljub po-
trebi po izogibanju stikov. Srečevanje kljub distanci. Za
vse enako. Nezamenljivo.

Spoznanja nas naredijo pozorne, opozorijo nas na
to, kar imamo, pa smo bili do tega prej brezbrizni: imamo
velike količine zelenja in objezerske prostore, ki omogo-
čajo kopanje. V spoznanju teh trditev postanejo načrtova-
ne prakse, ki slabšajo stanje zdravega okolja (sosežig v
TEŠ, nepoglobljena trasa 3RO ...), še bolj nesprejemljive.

UDELEŽENCI V PROCESU UREJANJA PROSTORA

Različne vloge udeležencev v procesu urejanja prostora, pa vendar enake

*,Za urejanje prostora⁶² smo odgovorni vsi, lastniki
zemljišč in nepremičnin, uporabniki prostora, občine in*

⁶² Urejanje prostora je načrtovanje in upravljanje prostora, več glej Berilo za
trajnostni razvoj, IPoP – Inštitut za politike prostora, Ljubljana, november
2018, poglavje Urejanje prostora.

država.⁶³ Vsi odgovorni smo hkrati tudi ,udeleženci pri urejanju prostora‘ ali, kot pojem natančneje opredeljuje Zakon o urejanju prostora,⁶⁴ so to ,nosilci urejanja prostora,⁶⁵ upravni organi in organizacije, strokovna in interesna združenja ter splošna javnost, ki sodeluje pri postopkih sprejemanja prostorskih aktov in drugih odločitev v prostoru in jih te odločitve zadevajo.⁶⁶ Poenostavljeno lahko govorimo o trikotniku stroka – politika – javnost. Pri tem so stroka strokovnjaki (v vlogi izdelovalcev prostorskih študij, dokumentov, strokovnih mnenj, projektov), politika so odločevalci (politik, ki sprejemajo predpise na državni in lokalni ravni, ter upravne in strokovne službe⁶⁷ države in lokalnih skupnosti), javnost pa so uporabniki oz. vsi ostali. Idealno bi bilo, če bi bila aktivna udeležba tega trikotnika v procesu urejanja prostora smiselno uravnotežena in da bi bila tudi stalna praksa. Praviloma žal ni tako, težava je večplastna; primeri:

Mori je v klepetu po pogovoru dejal, da ,*mi delamo marsikaj, a vi tega ne veste*‘. Vprašanje je, kdo je v tej misli ,mi‘ (lokalna oblast?) in kdo ,vi‘ (strokovna javnost?). Jasno je, da lokalna oblast (politika) marsikaj dela, toda če tega večkrat in na različne načine javno ne predstavi, potem druge (javnost in stroko) prikrajša za informacije; politika si morda, vsaj kratkoročno, ,olajša‘ delo, a si ga hkrati (potencialno in dolgoročno) zelo oteži, saj si po nepotrebnem nalaga še odgovornost za netransparentno delo.

Korpnik je poudaril, da kljub dvigu samozavesti v zvezi s pomenom zasnove mesta ,*aktivni Velenjčani mesta še vedno ne razumejo povsem*‘. Če predpostavimo, da s(m)o

⁶³ Berilo za trajnostno urejanje prostora, IPoP – Inštitut za politike prostora, Ljubljana, november 2018.

⁶⁴ Zakon o urejanju prostora, v nadaljevanju ZUreP-2, Uradni list RS, št. 61/17.

⁶⁵ ZUreP_2, 3. člen, točka 18.

⁶⁶ ZUreP_2, 3. člen, točka 41.

⁶⁷ Stroka v strokovnih službah države in lokalnih skupnosti sicer opravlja strokovno delo, a je kljub temu v službi politike in zato pri svojem delu razpeta med strokovnim znanjem in strateškimi odločitvami odločevalcev države in (ali) lokalne skupnosti.

aktivni Velenjčani politika in stroka, to verjetno drži (aktualno trasiranje kolesarskih poti skozi mesto je tipični pokazatelj nerazumevanja njegove zasnove). Razumeti ga morata stroka in politika, prebivalci pa ga moramo živeti! Kot je nadaljeval **Korpnik**, *„Ljudje bodo imeli radi svoje mesto, če bodo v njem dobro živeli“*; ko ljudje, ki ga živijo, opazijo, začutijo, da nekaj ni v redu, je skrajni čas (lahko pa že prepozno), da jim politika in stroka prisluhneta in ustrezno ukrepata.

Pogosto Občina (ali Država) razgrne prostorski akt in organizira javno razpravo; na razpravi je peščica ljudi, v knjigi predlogov in pripomb morda kakšen zapis; Občina akt sprejme. Ko ga začne uresničevati, pa se oglasi javnost, posameznik ali skupine, ki razočarani ugotovijo, da na uresničevanje načrtovanega ne morejo več vplivati.

*„Za to, da bi se v procesih odločanja o razvoju in usklajevanju razvoja v prostoru lahko čim bolj učinkovito sporazumevali in oblikovali potrebna soglasja, moramo udeleženci v urejanju prostora govoriti skupni jezik,“*⁶⁸ kar pa ni samoumevna in tudi ne enostavna veščina. Eden od možnih načinov iskanja skupnega jezika je pogovor, ki smo ga izvedli. Za kakovostno urejanje prostora je v demokratični družbi pomembno, da se pogovarjamo, poslušamo ... in pri tem vztrajamo tako dolgo, da se najdejo skupne rešitve ali konsenzi. To pa ni enostavno. Zato bi bilo dobro podobna srečanja večkrat ponoviti, saj – kot je zapisala Mojca Ževart – bi tovrstni pogovori *„oblikovali širšo zainteresirano javnost in dvignili splošno zavest o pomenu kvalitet prostora.“*

Četudi *„udeleženci v procesu urejanja prostora“* niso bili posebej izpostavljeni kot vrednota, se je pogovor pogosto vrtel okoli njih (javnost, urad za prostor, stroka ...). Za popotnico načrtovalcem prostorskega, okoljskega,⁶⁹ družbenega

⁶⁸ Berilo za trajnostno urejanje prostora, IPoP, 2018.

⁶⁹ Pri razlaganju pojma trajnostnega razvoja se pogosto uporablja t. i. trajnostni trikotnik, ki je v angleščini zapisan s pojmi environment, economy in society, kar bi slovenščino prevedli z okolje, gospodarstvo in družba. Ker pa slovenska zakonodaja loči pojma okolje in prostor, sta na tem mestu zapisana oba.

in gospodarskega razvoja mesta in doline pa je razumevanje njihove vloge ključnega pomena, zato v nadaljevanju drobce razmišljanj o teh različnih in enakih vlogah.

Vloga stroke

Stroke je bila v načrtovanje Velenja in Šaleške doline v različnih obdobjih različno vključena. V začetku gradnje je bila več kot očitno prisotna. *„S premišljenim pristopom in delom je tedanje vodstvo⁷⁰ oblikovalo razvojno vizijo in brez zadržkov k snovanju bodoče podobe mesta povabilo različne urbaniste, arhitekte, krajinske arhitekte, gradbenike ...“*⁷¹ A to je veljalo za mesto. Pri urejanju ugrezninskega območja je bilo nekoliko drugače. *„V začetni fazi je bilo samo posledica izvršene eksploatacije; eksploatacija je bila tako intenzivna, da so v ugrezninah dobesedno izginjale cele hiše in drevesa, nastale prostorske probleme pa je reševal rudnik sam. Šele kasneje je skupaj z Zavodom za urbanizem Velenje in tedanjo občino začel načrtovati sanacijo območja. V obdobju sistema družbenega planiranja je bilo načrtovanje sistemsko in celovito, izdelane so bile številne študije, analize in razvojni načrti, med njimi tudi študija ‚Velenje 2000‘ (obsežen raziskovalni projekt, ki je prvi obravnaval vse tri stebre trajnostnega razvoja – prostor, družbo in gospodarstvo). Na njeni osnovi so bili izdelani številni prostorski dokumenti.“*⁷² Nastanek, razvoj in zaton Zavoda za urbanizem Velenje je zagotovo pomembno vplival na vlogo stroke v Šaleški dolini. Kasnejša globalizacija, prehod v neoliberalizem pa sta celotno prostorsko načrtovanje in prakse lokalnih skupnosti postavila na trg in s tem posledično interes kapitala pred javni interes, kar je žal pogosta praksa slovenskih občin.

⁷⁰ Predvsem Nestl Žgank, direktor rudnika in župan, imenovan tudi ‚rdeči kralj‘.

⁷¹ Saša Piano, Kaja Flis, Julijana Šumić, Lucija Pečovnik, Linda Sušec, Avtorice o razstavi v zloženki k razstavi Krajinskoarhitekturni elementi prvotne zasnove Velenja, junij 2016.

⁷² Povzeto po Saša Piano, Ugrezninsko območje – krajina, ki povezuje in ločuje Velenje in Šoštanj, 2019.

V demokratični družbi bi moralo biti prostorsko načrtovanje v fazi planiranja in urbanističnega načrtovanja v ‚službi javnosti‘ ter neodvisno od ‚interesov moči‘. Kot je izpostavil **Poles**, pa ‚*se je težko ubraniti diktatu kapitala in politike ...*‘ Seveda, saj tudi stroka dela za preživetje; do kod je v službi kapitala, pa je vprašanje strokovne etike vsakega posameznika. Stroka bi se morala kritično zazreti vase – prav je, da strokovnjak zaupa sebi in svojemu delu; ne sme pa se pri tem precenjevati in drugih v tem procesu podcenjevati. Današnji čas, čas uspešnosti in zmagovalcev, propagira ‚pretirano samozavest‘, a je morda le boljši tisti, ki razume javni interes, ki vključuje druge ter je tudi okoljsko ozaveščen in v skladu s tem tudi deluje.

Seveda ni namen stroki odvzeti njeno vlogo, saj zna in ve, kaj in kako delati. Za dobro delo pa potrebuje tudi zaupanje politike in javnosti. To pa si lahko zagotavlja samo tako, da vsak posameznik pri svojem delu ohranja profesionalnost; da deluje v okviru svojega področja in svojih pooblastil ter hkrati premore tudi širino razumevanja drugih znanj in v svoje delo vključuje strokovnjake različnih strok; samo tako lahko zagotavlja kakovost končnega izdelka, saj, kot pravi **Matjašeceva**, ‚*ena stroka ne more rešiti mesta.*‘

Urejanje prostora pa ni le domena prostorskih strok in presega zgolj načrtovanje, izvajanje, vzdrževanje in upravljanje, saj vključuje tudi ozaveščanje in izobraževanje javnosti o razvoju, vrednotah in zavedanju svojega bivalnega prostora, kot npr. razstave, o katerih sta govorila **Ažberjeva** (*Preobrazba mojega mesta, Stare hiše*) in **Poles** (urbana oprema), ali pa strokovni in poljudni članki, kolumne ali knjige (kolumna Alternator v lokalnem časopisu Naš čas, Šaleški razgledi).

Vloga prebivalcev (javnosti)

Zaupanje v nadrejene, o katerem je v pozitivnem smislu govoril **Rezman**, je bilo predvsem v nevarnem delovnem okolju rudnika nujno za preživetje, v današnjem času pa, tudi z vidika demokracije, ni več. Medsebojno zaupanje je nujno, a ni samoumevno.

Sodobni trendi propagirajo sodelovanje javnosti; demokratska družba zahteva njeno vključevanje v vse procese odločanja; tudi odločanja o razvoju in urejanju prostora. Za takšen način dela pa je potreben čas, pripravljenost sodelovati, zmožnost poslušanja, upoštevanje raznolikosti, kritični dvom in odzivnost, ne pa otopelost, slepo zaupanje ali nasprotovanje vsemu in vsakomur. Komuniciranje z javnostjo je kompleksno opravilo, ki je pogosto zato, da je učinkovito, časovno in vsebinsko omejeno; da pa bi ohranilo verodostojnost, ne sme biti preveč vodeno in mora znati v pravem trenutku preslišati vsiljivost ‚glasnih‘ in (ali) slišati glas ‚tihih‘.

‚Vključevanje prebivalcev v prostorsko načrtovanje izboljša kakovost rešitev in pomembno prispeva k uresničevanju načrtovalskih rešitev v praksi, spodbuja sodelovanje tudi pri gradnji, rabi in vzdrževanju prostora.‘⁷³

Točno to se je dogajalo v Velenju od samega začetka. Četudi ‚prisilno‘ in ‚še le‘ v fazi gradnje, je sodelovanje javnosti pomenilo, da so ljudje razvijali osebni odnos do grajenega ter takšen spoštljiv odnos negovali in ohranjali tudi, ko so ta prostor uporabljali in ga vzdrževali. Da to ni zgolj ‚romantična‘ preteklost, pa tudi, da ni vse povezano samo s predpisi, dokazujejo dunajske pisarne urbane prenov⁷⁴ z dolgoletno tradicijo. Tamara Brajović, ki v eni od takšnih pisarn deluje, je na konferenci o praksah upravljanja javnih zelenih površin⁷⁵ povedala, *‚da je participacija pri ... posegih v javnem prostoru izjemno pomembna, da ima številne funkcije ter prinaša več različnih koristi tako prebivalcem kot mestu ...: krepi socialno integracijo, zmanjšuje vandalizem, spodbuja komunikacijo med različnimi družbenimi skupinami, dopolnjuje predstavniško demokracijo in kompenzira razlike v*

⁷³ Berilo za trajnostno urejanje prostora, IPoP, 2018.

⁷⁴ Gebietsbetreuung Stadterneuerung, <https://www.gbsterneuerung.at/>, 2020.

⁷⁵ Celje, Nove prakse upravljanja javnih zelenih površin, mednarodna konferenca v okviru Meseca prostora, v organizaciji Ministrstva za okolje in prostor, v sodelovanju z Inštitutom za politike prostora – IPoP v okviru projekta Podpora izvajanju urbane politike in programa URBACT, pri katerem sodeluje tudi Skupnost občin Slovenije; Celje, 25. oktober 2016.

*moči različnih družbenih skupin in posameznikov. Participacijo zato na Dunaju jemljejo zelo resno in sistematično podpirajo delo pisarn urbane prenove ..., v katerih so praviloma povezani arhitekti, krajinski arhitekti, sociologi in socialni delavci ter drugi strokovnjaki, ki si prizadevajo vzpostavljati aktivno interakcijo s prebivalci, vključevati različne skupine prebivalstva, še zlasti najbolj ranljive in izključene, ustvarjati prostor za dialog, spodbujati pogovor z zabavo in se približati ljudem v njihovem vsakdanjem življenju ...*⁷⁶

Odzivi in odmevnost pogovora o Velenju pa tudi pogosta vprašanja, kdaj bo sledil naslednji dogodek, so jasno pokazali, da mora politika – kot tudi stroka, mnogo več in bolj vključevati javnost, a ne zgolj v obliki v naprej pripravljenih, zelo ciljanih delavnic, pač pa tudi s ‚poglobljenim‘ poslušanjem javnosti.

Vloga politike

Prostor je milje, v katerega so politiki že od nekdaj postavljali svoje ‚slavoloke‘, pa naj bo to Sončni kralj v Versaillesu ali Rdeči kralj v Velenju. Četudi je oboje všečno, pa ne opravičuje tovrstnih dejanj v demokratični družbi in politiki ne daje te pravice, saj bi morala biti v ‚službi javnosti‘. Sodobno urejanje mest in tudi sicer urejanja prostora v 21. stoletju ne sme in ne more biti več zgolj domena politike in njenih izbranih načrtovalcev.

Javni interes mora biti pri urejanju prostora postavljen pred zasebnega. Tudi to je ena od izvornih kvalitiet Velenja. Četudi se oblasti v tedanji državi očita avtoritarnost ali totalitarnost, pa je poskrbela za zagotavljanje kakovosti bivanja slehernega občana v Velenju (sodobna svetla stanovanja, velike zelene površine med bloki ...).

Politika je pogosto hkrati naročnik in skrbnik javnega interesa; politiki se morajo zavedati, da tudi, ko odločajo o investicijah, niso investitorji, temveč samo predstavniki

⁷⁶ V Celju o novih praksah upravljanja javnih zelenih površin, opis dogodka, spletna stran IPOP, 2020.

javnosti (naročajo v imenu javnosti, za javnost in plačujejo z javnim denarjem!). Kot razlaga Darja **Matjašec** *‘naše oblasti ne znajo več zagotavljati javnega interesa, ampak tehtajo interes močnejšega.’* Vloga politike bi morala biti zaščita interesa vseh (ne le besedno ali kapitalsko agresivnih, pač pa tudi tihih, zadržanih, nemočnih) ter udejanjanje rešitev za vse in vsakogar, v zavedanju, za koga je prostor. Zato ne bi smela v situacijah, ko agresivna pobuda kapitala nastopa v nasprotju z interesom prebivalstva, ta dialog predstavljati kot dialog dveh enakovrednih protagonistov (pro et kontra) ali celo kot politično uravnoteženost. Lokalna uprava mora jasno podpreti prebivalce in ne sme dopustiti, da se morajo prebivalci (katerih pobude praviloma temeljijo le na prostovoljnem delu posameznikov v njihovem prostem času) sami zoperstavljati finančno močno podprtim gospodarskim pobudam in kot Cervantesov don Kihot biti boj z mlini na veter (tak primer v dolini je zavzemanje prebivalcev proti sosežigu odpadkov v TEŠ). Za zastopanje zdravega okolja in ljudi, pravic ranljivih ... politiki ni potrebno čakati na pobude javnosti – *‘Občina mora delovati v dobro več interesnih skupnosti in te interese mora sama zaznati.’* (**Matjašec**)

Kako učinkovita je lahko politika pri uveljavljanju svojih strateških odločitev v postopkih odločanja, ponazarja primer, ki ga je izpostavila Tina **Trampuš** – občina Ankaran je varovanje okolja vpela že v OPN (ker je to njena strateška odločitev, ki jo s sprejetjem OPN, ki je morda celo edinstven v slovenske prostoru, tudi uresničuje, op. p.). Po drugi strani pa, kakšna je lahko ignoranca kapitala – primer vodnih hišic (hotela) na Velenjskem jezeru –, nazorno kaže, kako se potencialni tuji investitorji niti ne potrudijo, da bi simulacije svojih zelenih projektov prilagodili konkretni lokaciji⁷⁷ (očitno jim niti ni treba, saj so njihove še tako nenavadne ideje pogosto nekritično, celo z navdušenjem sprejete). Kakšna pa je strateška odločitev in vizija Šaleške doline?

⁷⁷ Na Velenjskem jezeru načrtujejo prestižen plavajoči hotel, siol.net 2018, <https://siol.net/trendi/potovanja/na-velenjskem-jezeru-načrtujejo-prestizen-plavajoci-hotel-464172>, 2020.

Želimo si, da bi politika delovala, kot je zapisala Mojca Ževart: *„Z združevanjem občutenj, pogledov, mnenj in strokovnih dognanj lahko oblikujemo trajnostne principe na področju ravnanja z naravnim in grajenim okoljem, katerih pozitivni učinki bodo slej ko prej gotovo občuteni na različnih poljih in ravneh.“*

Utrinki o razmerjih stroka – politika – javnost

Udeleženci v procesu urejanja prostora se nenehno prepletajo v različnih odnosih drug z drugim, drug proti drugemu ali med seboj; izpostavljammo nekaj primerov:

Ali se stroka in politika (dovolj) potrudita pri vključevanju javnosti v proces načrtovanja? Četudi so nekateri posamezniki, tako strokovnjaki kot politiki, temu naklonjeni, v večini primerov ni tako. Javnosti bi lahko *„ponudili več možnosti za posredovanje mnenj, pokazali več želje po vključevanju predlogov v nove strokovne rešitve in predvsem tudi povečali razumljivost in zanimivost predstavitev načrtov“*.⁷⁸ Zapis se sicer nanaša na stroko, a enako velja tudi za politiko (dober zgled so dunajske urbane pisarne).

Zanimiv primer, kako lahko mesto (politika) komunicira z meščani (javnostjo), je v okviru letošnjega festivala Kunigunda izvedena debata na temo novega prireditvenega prostora.⁷⁹ Dobro postavljena vprašanja so nudila informacije o poteku projekta in načrtih o njegovi rabi. Dogodka ne moremo vrednotiti kot vključevanje javnosti v projekt prireditvenega prostora, deloval je kot informacija, navodilo za uporabo ali odgovor na vprašanje *„kako imeti rad prireditveni prostor“*. Če pustimo ob strani vsebino in se osredotočimo na vrsto komuniciranja z javnostjo, je to kljub vsemu vsaj majhen korak v pravo smer.

⁷⁸ Berilo za trajnostno urejanje prostora, IPoP, 2018.

⁷⁹ Festival Kunigunda 2020, Kunigundina debata, Nov prireditveni prostor in oder ob jezeru, 2020.

Veliko kritičnih razprav občanov se začne na družabnih omrežjih; če pritegnejo številne odzive (učinek glasnosti javnosti), se tudi politika nanje odzove, a le redko neposredno, z odgovorom avtorjem zapisov; pogosteje sledi razlaga v lokalnem glasilu ali na spletu, ki pa bi bila učinkovitejša, če bi bila objavljena pred posegom; ali pa politika odgovori posredno tako, da pri predstavitvi naslednjega novega posega ali dogodka temo, o kateri s(m)o občani problematizirali, postavi v ospredje opisa – primer ustrežnejšega odziva na vprašanje podiranja dreves je precej podroben zapis o usodi starega kostanja ob prenovi Starega Velenja v okviru objave v lokalnem časopisu (navedba strokovnjaka, njegove izobrazbe, opis stanja obstoječega drevesa in da bo novo drevo veliko ...).⁸⁰

Kakšno je splošno ali pogosto mnenje politike o stroki, natančneje o urbanistih, oz. kakšen odnos vzpostavijo do stroke, kadar nastanejo težave (ne nujno po krivdi stroke), ponazarja **Rezman** v Mestu na vodi: *„Županja je razkačeno zavpila: ‘Vedno sem govorila – urbanisti so nepotrebni. Samo nakladajo in razglablajo in mlatijo prazno slamo... Kot drevo ne rabi načrta, da se samo potegne in z vsem ravnotežjem zraste pod nebo, skoraj do zvezd, tako mesto ne rabi nekakšnega brezveznega načrtovanj rasti. Mesto je živo, dokler je in raste samo od sebe. Brez pomoči urbanistov. Saj vedno zraste drugače, kot prej načrtujejo! Življenju ne moreš v naprej določiti, kako naj raste, kako naj živi in kako naj umre. To se zgodi samo od sebe. Urbanisti lahko samo proučujejo, kaj se je zgodilo in kako in zakaj je kaj zraslo tako in ne drugače. To so vedno bili bolj analitiki zgodovine kot pa vizionarji bodočnosti.’“* Nastala je mučna tišina. Razhuden županja je počasi vrtela glavo. Nihče ni zdržal njenega pogleda, dokler se spet ni zaslišal isti glas iz ozadja⁸¹ ... in urbanistka je našla rešitev težave, ki so jo ‚zakuhali‘ odločevalci, ne stroka.

⁸⁰ Naš čas, 27. avgust 2020, objava MOV, Novi trg v Starem Velenju za boljšo kakovost življenja.

⁸¹ Peter Rezman, Mesto na vodi, Litera, 2019, str. 194–195.

Kako neuravnoteženo deluje trikotnik stroka – politika – javnost, nazorno kaže razvoj dogodkov, povezan s sosežigom odpadkov v TEŠ. Mnenja o sprejemljivosti novih okolijskih vplivov, ki bi jih lahko povzročil, so različna. Zagovorniki (TEŠ, HSE in del javnosti) se sklicuje na stroko, seveda predvsem na stroko, povezano s produkcijo energije in gospodarjenja z odpadki; argumente medicinske in podobnih strok, povezanih z zdravjem ljudi in okolja, pa vztrajno zavračajo, morda celo popolnoma ignorirajo (okoljsko poročilo je vse vplive ocenilo za nebitvene⁸²). Nasprotniki sosežiga (Šaleško EKO gibanje in njegovi podporniki) pa izpostavljajo dvom o merodajnosti in dejanski celovitosti okoljskega poročila.⁸³ Glas aktivistov, ki se postavlja ob bok glasni govorici agresivnih gospodarskih pobud (te lahko komunicirajo po drago plačanih medijskih kampanjah), je šibek, predvsem pa nima podpore v lokalni politiki (lokalna oblast je očitno pragmatična in čaka na izid debate med Davidom in Goljatom).

Čisto za konec, a brez zaključka

Kakšna je vizija Velenja, je vprašanje, na katerega pogovor pričakovano ni dal odgovora. Tudi ta članek oz. razprava ga ne more ponuditi. Zasnova vizije je izjemno kompleksno delo in bati se je, da presega razpoložljiv časovni okvir pripravljalcev načrtov prestrukturiranja. Morda pa Šaleška dolina potrebuje nov urbanistični zavod.

V Velenju se dobro živi! Kritične misli na pogovoru in v tem članku so bile in so izpostavljene zato, ker želimo, da se ohranijo vrednote ter omogoči kakovosten razvoj in nadgradnja le-tega. Vrednote je seveda treba najprej prepoznati. Zavedanje o kvalitetah, ki jih že imamo, lahko v nas

⁸² <https://www.hse.si/sl/rezultati-presoje-vplivov-na-okolje-v-primarnem-sosezigu-v-tes/>.

⁸³ Dvom je zagotovo upravičen, saj okoljska poročila praviloma tudi pri manj zahtevnih posegih izpostavijo vsaj kakšen vpliv, ki ni samo nebitven.

Šalečanih brez sramu vzbuja ponos. Svet mnogo stvari, ki jih mi že imamo, šele izumlja in spoznava (karantena in pomen odprtih, predvsem zelenih površin; razstava o jugoslovanski arhitekturi v New Yorku⁸⁴), se celo čudi (kot navaja **Tram-puševa**, *v večjem delu Evrope bi dali vse za to, kar ima Velenje*) ali pa nas tudi opozarja (Carl Steinitz nas je pozval, da varujemo svojo krajino in ne dovolimo, da tako kot povsod po svetu pred našimi mesti nastanejo trgovski centri⁸⁵).

Zagotovo Velenje ne bo več doživljalo takšnega razvojnega ‚booma‘, kot ga je v prejšnjem stoletju. A morda bi si, glede na obsežne spremembe zaradi rudarjenja in njegovih posledic, lahko sedaj malo oddahnili. Prisotnost objektov, obratov, naprav ... ni razlog, ki upravičuje nadaljevanje neke tradicije, in mogoče je pretekla degradacija celo razlog, da se jih zapre ali pa da novo, zeleno vlogo.

Zato vemo, kaj si želimo! Ohraniti v preteklosti nastale vrednote, ki so identiteta Velenja in tudi Šaleške doline – modernizem, mesto v parku, drevesa, tovarištvo, šaleška jezera, povezanost prebivalcev Šoštanja in Velenja ... Seveda jih želimo tudi razvijati in izpopolnjevati z dodajanjem novih vsebin in programov. A zadržano, premišljeno, lahko tudi zelo počasi, z uravnoteženim razmerjem aktivne vloge stroke, politike in javnosti.

Uporabiya za zaključek **Rezmanovo** razlago –
Velenje, SREČO ti želiva!

⁸⁴ Toward a Concrete Utopia – Architecture in Yugoslavia. MoMA, New York. 15. julij, 2018–13. januar 2019.

⁸⁵ Intervju v Sobotni prilogi ob enem od njegovih obiskov v Sloveniji.